

Yayıncı ve Sahibi/Publisher and Owner

Türk Felsefe Derneği Adına/On behalf of Association for Turkish Philosophy
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Merve Nur Sezer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Christof Rapp (Ludwig Maximilians Universität, Germany)
Prof. Dr. Dean Zimmerman (Rutgers University, USA)
Prof. Dr. Duncan Pritchard (University of California Irvine, USA)
Prof. Dr. Jason Brennan (Georgetown University, USA)
Assoc. Prof. Dr. Eros Carvalho (Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Brazil)
Assoc. Prof. Dr. Zalan Gyenis (Jagiellonian University, Poland)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Gary N. Kemp (University of Glasgow, United Kingdom)

Alan Editörleri/Section Editors

- Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Yurdağül Kılıç (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Taşkın (Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Tekin (Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Övge Öztürk (Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye)

Yazım Editörleri/Spelling Editors

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Dil Editörleri/ Language Editors

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Hatice İpek Keskin (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)

Dizinlenme Bilgileri/Indexed by

ULAKBİM TR Dizin (2003'dan itibaren/since 2003)
Philosopher's Index (2004'dan itibaren/since 2004)
ERIH PLUS (2023'den itibaren/since 2023)
PhilPapers (2023'dan itibaren/since 2023)

Felsefe Dünyası uluslararası, süreli ve hakemli bir dergidir; yılda iki sayı yayımlanır; elektronik versiyonu, açık erişimlidir.
Derginin online versiyonu ücretsizdir.

The Philosophy World is an international, periodical biannually, and peer-reviewed journal; its digital version is open access.
The online version of the journal is free of charge.

Fiyatı/Price: 300 TL | **Basım Tarihi/Publication Date:** Aralık/December 2024, 300 Adet/Copies

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Uzun Dijital
Zübeyde Hanım, İstanbul Çarşısı, İstanbul Cd. No:48 D:48,
06070 Altındağ/Ankara

Tel: (0312) 341 36 67 | **Sertifika No:** 47865

Ruh, Bilinç ve Zombiler: Metafizik Çıkmazlar ve Alternatif Yollar

Kayhan Özaykal

<https://orcid.org/0000-0003-0243-5625> | kayhan.ozaykal@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Felsefesi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

<https://ror.org/03a5qrr21>

Öz

Bu makale, zombiler örneği üzerinden metafizik ve fiziksel hakikat arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Felsefede zombi, fiziksel tüm açılardan insana benzeyen ancak bilinci olmayan bir organizmadır. Böyle bir varlığın mümkün olup olmadığı konusunda süregelen tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalar büyük ölçüde zombilerin tasavvur edilip edilemeyeceği meselesine bağlıdır ve bağlamda hayal veya tasavvur edilebilirliğin zorunlu olarak imkan anlamına geldiği fikri de çalışmada incelenmektedir. Tartışmalar, ruhun varlığı ve mahiyeti hakkındaki çalışmalar için de mühimdir. Genellikle zombilerin mümkün varlıklar olduğu görüşünü savunanlar düalist, mümkün olduklarını reddedenler ise materyalisttir. Bu çalışmada, tartışmada her iki tarafça kullanılan ana teorinin Kripke'nin mümkün dünyalar semantiği olması sebebiyle Kripke metafiziğine odaklanılmaktadır. Ancak burada Kripkeci metafiziğinin bu görüşlerin hiçbirinin doğruluğunu belirleyemeyeceği, çünkü gerekli türde bir zorunluluğu temellendiremeyeceği öne sürülmektedir. Böylece, literatürde temelden hatalı bir değerlendirme yapılmış gibi görünmektedir. Bunun yerine, geleneksel nedensel ve ontolojik türde bir metafiziğin daha etkili olacağı önerilmektedir ve özellikle bazı farklı nedensellik teorilerinin faydalı olacağı ileri sürülmektedir. Bu tür teorilerin konunun sonlandırıcı karara bağlanmasında etkili olabileceğini göstermek için gerçekçilik karşıtlığı, indeterminizm ve özellikle teistik iradecilik örneklerinden yararlanılmaktadır. Her teoride, zombi imkanını kesin olarak belirleyen cevaplar elde edilmektedir. Bu şekilde, bir materyalistin zombilerin mümkün varlıklar olduğunu kabul edebileceği görüşü ispatlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Düalizm, Materyalizm, Determinizm, Kripke, Zombi, Bilinç

Atıf Bilgisi Özaykal, Kayhan (2024). Ruh, bilinç ve zombiler: Metafizik çıkmazlar ve alternatif. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 172-205. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582240	
Geliş Tarihi	09.10.2024
Kabul Tarihi	15.12.2024
Yayın Tarihi	15.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	turkfelsefeder@gmail.com
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Soul, Consciousness and Zombies: Metaphysical Impasses and Alternative Paths

Kayhan Özaykal

<https://orcid.org/0000-0003-0243-5625> | kayhan.ozaykal@istanbul.edu.tr

Istanbul University, Faculty of Theology, Philosophy and Religious Studies, Department of Philosophy of Religion, Istanbul, Türkiye

<https://ror.org/03a5qrr21>

Abstract

This article aims to discuss the relationship between metaphysical and physical reality through the example of zombies. Zombies in philosophy are beings that are considered to be exactly like us physically, but still lack consciousness. There is ongoing controversy on the possibility of the existence of such entities. This debate is largely dependent on whether a zombie is conceivable or not, and the idea that conceivability necessarily implies possibility is subject to intense scrutiny. The debate is also important for the debate on the existence and nature of the soul. Generally, those that defend the view that zombies are possible entities are dualists, while those that reject their possibility are materialists. In this study, we focus on the use of Kripke's metaphysics, as his possible world semantics has been a main theory used in the debate by both sides. However, it is argued that Kripkean metaphysics is able to determine the truth of neither view, as it cannot ground the needed type of necessity. Thus, it appears that a major misstep has been made in the literature. Instead, it is proposed that a metaphysics of the traditional causal and ontological type will more effective, and it is suggested that certain different theories of causality will be crucial. We use specifically the examples of antirealism, indeterminism and especially theistic voluntarism, to show that such theories can decide the matter. In these cases, we gain answers that determine with certainty the possibility of zombies. In this way, we defend the view that a materialist can accept that zombies are possible existents.

Keywords: Dualism, Materialism, Determinism, Kripke, Zombie, Consciousness

Citation	Özaykal, Kayhan (2024). Ruh, bilinç ve zombiler: Metafizik çıkmazlar ve alternatif. <i>Felsefe Dünyası</i> , 80, 172-205. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1582240
Date of Submission	09.10.2024
Date of Acceptance	15.12.2024
Date of Publication	15.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkfelsefeder@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Zombi fikri, bilinç ve tabiat arasındaki bağlantıyı anlamak için oldukça kullanışlıdır, çünkü zombinin gerçekten mümkün bir varlık olduğu gösterilirse, bilinç ve fiziki dünya arasında kesin bir ayırım olacaktır. Zira zombinin mümkün olması, fiziksel dünyanın psikolojik gerçekliği tamamen ya da kısmen oluşturmadığı anlamına gelecektir. Felsefe literatüründe, bir zombi, tüm fiziksel açıdan bizim gibidir ve tek farkı bilinçli bir tecrübeden yoksun olmasıdır.¹ Tartışma, bir bakıma, zombi kavramı vasıtasıyla fizik ve metafizik alemler ile tabiat ve bilinç arasındaki kadim meseleyi farklı bir çerçevede ele almaktadır. Buradaki soru, aşkınlıktan ziyade dünyaya içkin, dolayısıyla bilimsel bilgiyle daha yakından irtibatlı bir şekilde tetkik edilmektedir. Tartışma bilhassa sinirbilim, bilişsel bilim ve zihin felsefesinden beslenmekte olup, kapsamlı bir bilinç anlayışı sağlamaktadır.

Zihin metafizik bir varlık mıdır yoksa fiziki dünyanın bir parçası mıdır? Örneğin Leibniz, insan beynine bağlı olduğu düşünülen bilincin hiçbir zaman fiziksel organın maddi unsurlarına göre açıklanamayacağını savunur. O algının ve buna bağlı olan her şeyin mekanik prensiplerle açıklanamayacağını kabul etmemiz gerektiğini belirtir. Leibniz, düşünebilen, hissedebilen, algılayabilen, boyutları korunarak büyütülen ve sanki bir yel değirmeni gibi içine girilebilen bir makine hayal etmemizi ister. Bu makinenin içinde dolaştığımızda, yalnızca birbirini iten parçalarla karşılaşırız ve algının kendisini açıklayabilecek hiçbir şeye rastlamayız. Bu sebeple algının, bir bileşim veya makinede değil, basit bir cevherde (*simple substance*) aranması gerektiğini belirtir.² Leibniz, Kartezyen düalizm bağlamında akıl yürütüyordu.³ Bu düalizimde zihin ve beden birbirine bağlı olmalarına rağmen iki ayrı cevheri temsil eder ki bu görüşe göre zihin kendi başına var olabilir. Bununla birlikte, yüzyıllar boyunca vurgulanan bu görüşle ilgili ciddi sorunlar vardır. Mesela Gilbert Ryle, teorinin batıl ve gereksiz karakterinden dolayı kişinin doğasını meşhur olduğu üzere “makinedeki hayalet” olarak adlan-

1 Zombi ifadesinin tarihi ve kullanımı hakkında dikkat çekici bir açıklama için bkz. Daniel C. Dennet, *Consciousness Explained* (New York: Back Bay Books, 1991), 72-73.

2 Gottfried W. Leibniz, *Philosophical Essays*, ed. Roger Ariew ve Daniel Garber (Indianapolis: Hackett, 1989), 215.

3 Descartes, ideaların maddi şeylere benzemediğini, fakat onları temsil ettiğini savunur ve zihin ile beden etkileşimde bulunduğu inandır, ancak bu etkileşimi yalnızca Tanrı'nın mümkün kıldığını söyler. Takipçileri ise düalizme farklı çözümler sunar: Malebranche, zihin ve beden etkileşmediğini, Tanrı'nın vesileci bir rol oynadığını savunur; Leibniz'de, etkileşmeyen monadlar Tanrı tarafından uyum içinde tutulur; Spinoza'da ise Tanrı'yı ifade eden karşıt ama paralel nitelikler vardır. Leibniz'in idealist olduğu sıkça iddia edilse de zihinler ve cisimlere yaklaşımı bunu sorgulatmaktadır. Bkz. Peter Loptson, “Was Leibniz an Idealist?,” *Philosophy* 74/289 (1999): 361-385; Brandon C. Look, “Simplicity of Substance in Leibniz, Wolff and Baumgarten,” *Studia Leibnitiana* 45/2 (2013): 191-208.

dırdı. Örneğin, benlik tabii nedenselliğe bağlı olmasaydı, o zaman “insanlar sadece birbirlerine mutlak gizemler olmakla kalmayacak, aynı zamanda birbirlerinden hiç etkilenmez olacaktı.”⁴ Bunun sebebi, insanların tabii faktörlerden etkilenmediği ve eylemlerini ciddi anlamda fiziki şartlardan bağımsız, yalnızca akli sebeplerle belirlemesidir. Bu argüman bir abese irca (*reductio ad absurdum*) örneğidir ve sonuç, tabii nedenselliğin insan davranışını tamamen açıkladığına inanmanın daha makul görünmesiydi.

Bu materyalist görüş, analitik felsefede hala baskın görünmektedir; ancak bu görüşe yönelik çeşitli eleştiriler ve alternatif teoriler de geliştirilmiştir. Örneğin Richard Swinburne, bir kişinin beyninin (hemisferler ve beyin sapı) ikiye bölündüğünü ve her yarının beyni çıkarılmış bir vücudun boş kafatasına nakledilmesini hayal etmemizi ister. Naklin başarıyla gerçekleşmesi ve iki bilinçli bireyin var olması için her yarım beyne başka bir beyinden (örneğin, tek yumurta ikizinin beyninden) ek parçalar (örneğin, gereken beyin sapı) eklenecektir. Sonra Swinburne bu insanlardan hangisinin söz konusu kişi ve hangisinin onun ikizi olduğunu sorar. Buna verdiği cevap ise bu soruya kesin bir yanıt veremeyeceğimiz şeklindedir, çünkü cevap beynin maddi malzemesine değil, kişinin kim olduğunu belirleyene yani ruhlara bağlıdır.⁵ Bu şekilde Swinburne, ruh fikrini destekleyebilecek düalist bir görüşün üstünlüğünü göstermeye çalışır; ruhun hangi bedende bulunduğu, kişiliğin nerede olduğunu belirler.

Bu tür düşünce deneyleri, bilinci yalnızca biyolojik mekanizmalar yoluyla anlamının yeterli olup olmadığını veya onu anlamak için gerekli ek felsefi mefhumlar olup olmadığını sorgulamaktır. Çeşitli teoriler biyolojik süreçlerin öznel tecrübeler ve bilişe nasıl yol açtığını tartışmaktadır. Kavramlar ve fikirler gibi düşüncenin ve buna bağlı olan her şeyin fiziki fenomenlerin sonucu olup olmadığını kanıtlamak için, zombi mefumu mühim görünmektedir. Eğer maddi veya fiziksel varlık, zihnin ve düşüncenin algısını nihayetinde veya tamamen belirlemezse, zombilerin var olması mümkündür.

Zombiler ve metafizik konular arasındaki temel bağlantı bilinçtir. Özellikle, zombiler fikri, soruları gündeme getirmek ve bilinç ve zihnin diğer yönleri hakkında teoriler geliştirmek için örnek olarak kullanılır. Genel olarak, zombi olasılığını savunanlar metafizik düalistlerdir, yani tecrübe ve doğal bilimlere açık fiziksel dünyaya ek olarak metafizik bir alanın olduğunu savunanlardır.⁶ Buna karşılık, zombi olasılığını reddedenler genellikle ma-

4 Gilbert Ryle, *The Concept of Mind* (New York: Barnes and Noble, 1949), 114. Çeviri müellife aittir.

5 Richard Swinburne, *The Existence of God* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 197-200.

6 Bu konuda önde gelen filozoflardan bazıları şunlardır: Daniel C. Dennett, *Consciousness Explained*

teryalistlerdir.⁷ Böylece, zombilerle ilgili tartışmalar, düalistler ve materyalistler arasındaki eski bir metafizik tartışmayı canlandırmaktadır.

İlk olarak, bu çalışmada Kripke metafiziğine odaklanılacaktır. Zira bu teori zombi tartışmalarının ana kaynağını teşkil eden bir teoridir ve hem düalistler hem de materyalistler tarafından kullanılmaktadır. Ancak, bu metafizik anlayışın, her iki görüş için de ne kadar yetersiz bir temel sunduğu görülecektir. Hususen, Kripke'nin metafiziği etrafındaki zombi tartışmalarının hayal edilebilirlik kavramlarına dayalı olarak başarılı olamayacağı ortaya konulacaktır. Eğer tespitler doğruysa, bu, tartışmanın temelde yanlış anlaşıldığını gösterecektir. Literatürde çıkmazın çözümsüzlüğüne işaret edilmişse de bunun sebebine dair tatmin edici bir izah bulunması zordur. Dolayısıyla makalenin sonraki kısmı, üzerinde daha fazla durulması gereken bir konu olarak tartışmada fiziki nedenselliğin önemini ele alacaktır.

Şu ana kadar zombi tartışması, büyük ölçüde nedensel belirlenimciliği (*causal determinism*) -yani her olayın önceki olaylar, şartlar ve tabiat kanunları tarafından zorunlu kılındığı inancını- ve nedensel özcülüğü -yani nedensel özelliklerin fiziki özellikler tarafından özsel olarak taşındığı görüşünü- temel alan materyalist ve düalist tutumlara dayanmıştır. Ancak, fiziki sebeplerin, sonuçları tam olarak belirlemeyebileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak alternatif bir yaklaşım geliştirmek mümkündür. Bu şekilde, zombi meselesine en iyi çözümün, Kripke metafiziğinde olduğu gibi kimlik ve özdeşlik sorularından ziyade, nedensellik ve determinizm gibi geleneksel sorulara geri dönülmesiyle sağlanabileceği imkânının değerlendirilmesi gerekir. Bunu yapmak için, Kripke'nin metafizik analizleriyle bağlantılı gerçekçilik karşıtlığı (*antirealism*) ile indeterminizmi, ardından ise teistik iradecilik (*theistic voluntarism*) konusu incelenecektir.

1. Kripkeci Metafiziğe Dayanan Düalizm ve Materyalizm Argümanları

Bu bölümde zombiler hakkındaki tartışmalarda en çok kullanılan kavramları inceleyeceğiz. İlk olarak materyalizm lehinde ve aleyhindeki argümanların, hayal edebilirlik (*imaginability*), tasavvur edebilirlik (*conceivability*) ve

(New York: Back Bay Books, 1991); David J. Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory* (New York and Oxford: Oxford University Press, 1996). Türk dilinde, zombiler konusunda sadece bir makale var gibi görünmektedir, Ferhat Onur, "Bilinç Neden Var: Teleo-İşlevsel Bir Analiz", *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2/2 (2019): 213-230. Bu makale bilinç konusunu yapay zeka ve özellikle evrimle bağlantı kurar.

7 Materyalizm ve fizikselcilik arasında bir ayrım yapılmaktadır. Zira fizikselcilik materyalizmin bir çeşididir. Ancak bu ayrım tartışmamız için gerekli olmadığından, makalemiz boyunca materyalizm ve "materyal" kelimesinden türetilen terimlerle yetineceğiz.

The Soul, Consciousness and Zombies: Metaphysical Impasses and Alternative Paths
imkan (*possibility*) kavramlarıyla sınırlı kaldığı için çıkmaza girdiğini göstermeye çalışacağız.⁸

Zombileri materyalizme meydan okumak ve yeni bir tür düalizmi savunmak için kullananların arasında David Chalmers önde gelen isimlerden biridir. Bu iddia şu şekilde özetlenebilir:

Dünyamızda bilinçli tecrübeler mevcuttur.

Fiziksel olarak dünyamıza benzeyen, ancak dünyamızda bulunan bilinç yönlerinden yoksun bir evrenin olması mantıken mümkündür.

Bu doğruysa, bilinçle ilgili gerçeklerin fiziksel gerçeklerden farklı, yalnızca dünyamıza özel ek gerçekler olduğu sonucu çıkar.

Dolayısıyla materyalizm yanlıştır; düalizm doğrudur.⁹

Kripke'ye dayalı olarak düalizmin hem lehine hem de aleyhine argümanların bulunması dikkat çekici ve felsefi açıdan incelenmesi gereken bir husustur. Bu argümanları kendi şartları veya varsayımlarına göre değerlendirmeyeceğiz; dolayısıyla eleştiriden ziyade varsayımlarını sorgulayarak bir tahlil sunuyoruz. Aşağıdaki açıklamalar mevcut tartışmanın bir özeti mahiyetindedir ve bu kısmın sonunda tartışmada kullanılan yöntemle dair bir eleştiri de inceleyeceğiz. Esas argümanımız ise son bölümde yer almaktadır.

1.1. Materyalistler

Saul Kripke'nin "zorunlu aposteriori" (*necessary a posteriori*) kavramı, bir yandan zorunlu ve şartlı gerçekler diğer yandan apriori ve aposteriori bilgi arasındaki geleneksel ayrımlara meydan okur.¹⁰ Kripke, modal ifadeleri açıklığa kavuşturmak için mümkün dünya semantiklerini kullanarak, zorunlu gerçeği (*necessary truth*) tüm mümkün dünyalarda geçerlilik açısından açıklar; bu ifadenin doğruluğunun geçerli olmadığı hiçbir dünya mümkün değildir. Örneğin, "2 + 2 = 4" zorunlu bir doğru veya gerçek olarak kabul edilir, çünkü mümkün tüm dünyalarda geçerlidir. Aksine, aposteriori bilgi

8 Genellikle hayal edilebilirlik ve tasavvur edilebilirlik kavramları eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak literatürde yazarın teorisine göre aralarında manidar farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

9 Chalmers, *The Conscious Mind*, 3. Bölüm; David J. Chalmers, *The Character of Consciousness* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 2010), 142. Ayrıca bkz. Frank Jackson, "The Case for A Priori Physicalism," *Philosophy-Science-Scientific Philosophy: Main Lectures and Colloquia of GAP. 5, Fifth International Congress of the Society for Analytical Philosophy*, Bielefeld, 22-26 September 2003, ed. C. Nimitz – A. Beckermann (Paderborn: Mentis, 2005): 251-265.

10 Saul Kripke, *Naming and Necessity* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980).

ampirik gözlem yoluyla elde edilir. Örneğin, hava durumu veya kahvenin tadı hakkında bilgi, duyuusal tecrübeye dayandığı için aposteriori bilgisidir. Kripke, “zorunlu aposteriori” doğruların var olduğunu savunmaktadır. Bu fikir devrim niteliğindedir, çünkü birkaç istisna dışında tüm filozoflar yüzyıllar boyunca sadece apriori argümanların zorunlu olduğunu, aposteriori'nin şartlı (veya olumsal) olduğunu kabul etmişlerdir. Sık sık atıfta bulunulan zorunlu bir aposteriori gerçek örneği “su H₂O'dur” ifadesidir. Bu ifadenin doğru olduğu düşünülür, çünkü suyun bulunduğu tüm mümkün dünyalar için geçerlidir. Bununla birlikte, bu gerçeğin keşfi, ampirik araştırmayı ve bilimsel keşfi gerektiriyordu, yani aynı zamanda bir aposteriori bilgiydi.¹¹

Bizim için mühim bir nokta, birçok materyalistin, zombilerin imkânsızlığını aposteriori olabilecek “metafizik” bir zorunluluğa bağlamasıdır. Yani, her ne kadar zombileri tasavvur edebilesek de (ki bu ilk bakışta onların mümkün olduğunu ima eder), aposteriori gerçeklerin, bilinçle ilişkili olanlar gibi fenomenal nitelikleri fiziksel durumlarla tanımlaması zorunludur. Stoljar'ın gözlemlediği gibi burada iki temel tezi (*thesis*) birleştirmek lazım: Her zihinsel ifade için, bu ifadeyi zorunlu bir gerçek olarak tanımlayan bir zihinsel olmayan karşılık vardır; ancak hiçbir zihinsel ifade için böyle bir karşılık apriori bir gerçeklik taşımaz. Bu iki önermeyi birleştirmek, Kripke'nin zorunlu aposteriori doğruluklarının yalnızca bir genişlemesi gibi görünmektedir. Stoljar böylece aposteriori materyalisti hem geleneksel materyalistten hem de düalistten ayırır.¹² Bu bağlamda materyalistler, bilincin fiziksel yapılarla açıklanabileceğini belirtir. Dolayısıyla zombi gibi fiziken bize benzeyen bir varlık, bizimle aynı özelliklere de sahip olmalıdır.¹³ Aslında bu varlık bir zombi değil, zorunlu olarak bilinçli bir varlık olacaktır.

Sonuç olarak materyalistler, Kripke'nin teorisine göre yalnızca iki seçeneğin bulunduğu dair sağlam bir kanıt temeli elde ediyor gibi görünüyor: Bir nesne ya esasen nesnel yapısı ile tanımlanır ya da yanlışlıkla başka bir şey olarak düşünülür. Çünkü metafiziksel olarak imkansız olan hiçbir şeyi tasavvur edemeyiz ve öyle sandığımızda aslında o mümkün olan bir şeydir.

11 Kripke, *Naming and Necessity*, 128-129.

12 Daniel Stoljar, “Physicalism and the Necessary a Posteriori,” *The Journal of Philosophy* 97, 1 (2000): 33-34. Ancak Stoljar, Kripke'nin bu yaklaşımına katılmadığını belirtir.

13 Örneğin, Christopher S. Hill, “Imaginability, Conceivability, Possibility and the Mind-Body Problem”, *Philosophical Studies* 87 (1997): 61-85; Christopher S. Hill – Brian P. McLaughlin “Review of There are Fewer Things in Reality Than are Dreamt of in Chalmers's Philosophy,” *Philosophy and Phenomenological Research* 59/2 (1999): 445-454; William R. Webster, “Human Zombies are Metaphysically Impossible,” *Synthese* 151 (2006): 297-310, özellikle, 304-305. Webster'in argümanı, bir aposteriori iddiasının apriori açıklaması verilebileceği ve dolayısıyla zorunlu olduğu gösterilebileceği fikrine bağlıdır.

Buna Kripkeci Hata Teorisi (*Kripkean Error Theory*) denir.¹⁴ Örneğin, başka bir mümkün dünyada, suyun tutunma, şeffaflık, çözünebilirlik gibi tüm dış özelliklerini taşıyan bir madde vardır. Bununla birlikte, söz konusu madde, H₂O'nun kimyasal yapısına sahip değildir. Bu maddeyi su olarak adlandırmak isteyebiliriz, ancak suyun olduğu fakat H₂O'nun olmadığı bir dünya hayal etmek imkansızdır. Aslında ne H₂O ne de su vardır, sadece suya benzeyen bir şey vardır.¹⁵

Elbette, iki varlık veya nitelik gerçekten ayrılabilirse, aynı olamazlar. Dolayısıyla eğer düalist, X ve Y özelliklerinin ayrılabilirliğinin hata teorisi tarafından açıklanamayacağını gösterebilirse, bunun ayrılabilirliği tanımlamanın tek yolu olduğu varsayımı ile gerçekten ayrılabilir oldukları sonucuna varılabilir. Bu akıl yürütme tarzı, örneğin ağrıyı tecrübe etmek ile ağrının karşılığı olan beyin (C lifi uyarılması gibi psikolojik) hallerinin birbirinden farklı olduğunu göstermek için kullanılır.

Bu ayrılabilirliğin yanıltıcı olduğunu göstermek için çeşitli argümanlar sunulmuştur. David Papineau, "antipatik yanılgı" olarak adlandırdığı bir teori sunmaktadır: Bilinçli tecrübe anlayışımız hem ona benzer bilinçli tecrübelerimizden hem de doğrudan kişisel tecrübelerine dayanmadan onu kavramsallaştırma yeteneğimizden etkilenir -bu, örneğin, belirli beyin halleriyle (*brain states*) irtibatlandırılarak yapılabilir- ancak, genellikle biz hataen bir tecrübeyi, bahsettiğimiz tecrübeye benzer veya aynı olarak kavramsallaştırırız. Bunun bir sonucu olarak Papineau, bu kavramsallaştırmanın, bir tecrübeyi hayal etmenin tek yolunun onun gibi bir tecrübe olduğunu düşündürdüğünü söyler. Örneğin, işitsel tecrübelerin nöral korelasyonlarından farklı olduğuna inanırız. Halbuki işitsel fenomenoloji olmadan nöral korelasyonlara sahip olabiliriz.¹⁶ Bu şekilde, söz konusu tecrübenin nedensel bağlantıları hakkında yanlış bir inanç benimsemiş oluruz.

Ayrıca Thomas Nagel başka bir teori de öne sürmüştür. Ona göre teorik bir hata (*misfire*), iki ayrı eylemi karıştırdığımızda meydana gelir. Bir his veya duyumu (*sensation*) doğrudan tecrübe ediliyormuş gibi hayal ederken, bu duyuma karşılık gelen beyin durumunu sadece gözlemliyormuş gibi tasavvur ederiz. Bu iki durumu farklıymış gibi ele almak kafa karışıklığına yol açar, çünkü beyin söz konusu durumunun duyum olmadan da var olabi-

14 Peter Kung, "Imagining as a Guide to Possibility," *Philosophy and Phenomenological Research* 8 (2010): 620-633; Peter Kung, "You Really do Imagine It: Against Error Theories of Imagination," *Noûs* 50 (2016): 90-120; Michael Pelczar, "Modal Arguments Against Materialism," *Noûs* (2019): 1-19. Bu teorinin başka bir ayrıntılı açıklaması için, ayrıca bkz. Hill, "Mind-Body Problem".

15 Kripke, *Naming and Necessity*, 128-129.

16 David Papineau, *Thinking about Consciousness* (Oxford: Clarendon Press, 2002), 161-174.

leceğini ya da duyumun beyin durumu olmadan var olabileceğini ima eder. Fakat Nagel bunun bir yanılmadan ibaret olduğunu düşünür. Zira beyindeki durum fiziken tamamen ve zorunlu olarak ilgili nörolojiye bağlıdır. Bu durum, öznel tecrübeyle sinirsel durumların nesnel gözlemi arasındaki temel bir kopukluğu ortaya koyar.¹⁷

Materyalizmi savunmak için Hill, Nagel'in görüşünü daha da geliştirir. Fiziki ve zihni durumların ayrıymış gibi algılanmasının sadece Kripke'nin teorisi ile açıklanamayacağını savunur. Hill, bu tür yanlış algıların, birbirinden müstakil işleyen farklı güç çeşitlerinden kaynaklanabileceğini de öne sürer: hayal gücü ve kavrama gücü. Bu iki güç, diğerinin sınırlarını veya imkansızlıklarını kavrayamaz.¹⁸ Bu sebeple, Hill, bir ağrı olma ve bir C lifi uyarılması olma konusunda ayrılabilirliğin türlerini tip-materyalizmle (*type-materialism*) uyumlu bir şekilde açıklamanın mümkün olduğunu göstermeye çalışır. Hill'e göre bu, her türlü duyuşsal durumun bir tür fiziksel durumla aynı olduğu anlamına gelir.¹⁹ Onun görüşü, haklı olduğu takdirde, Kripke'nin metafiziği ışığında değerlendirildiğinde bile, bu materyalist görüşün tabiatı gereği tutarsız olmadığını gösterecektir. Her ne kadar argüman materyalizmin gerçekten doğru görüş olduğunu kanıtlamaya çalışmasa da, eğer tip-materyalizm doğruysa, bu argümanın sonucuna göre, zorunlu olarak doğrudur.

1.2. Düalistler

Düalist strateji, bir insan kopyasının bilinçten yoksun olduğu mümkün bir dünyanın varlığını kanıtlamayı hedefleyerek, zombilerin metafizik olasılığını ortaya koymayı amaçlar. Psikolojik bir duyguya sahip olmak, fiziksel gerçeklerden bağımsız bir gerçektir. Chalmers'a göre, strateji, Kripke'nin aposteriori zorunluluğunun mantıken mümkün dünyaları imkansız hale *getirmediği*, aksine bazı nesnelere veya özelliklerin yanlış şekilde tanımlandığını gösterdiği fikrine dayanır. Örneğin, H₂O yerine suyun XYZ olduğu düşünülebilir, ancak bu sadece XYZ'nin denizlerimiz ve göllerimizde bulunan sıvı olduğu bir dünyanın varsayımından kaynaklanmaktadır ki bu varsayım aslında bir yanılmayı temsil eder. Dolayısıyla, Kripkeci düşünceler bu dünyanın imkansızlığını göstermez; sadece tasvir etmenin doğru yolunu gösterirler.²⁰ Chalmers'ın bu son iddiası doğru görünmektedir, ancak göreceğimiz gibi aynı sebepten ötürü, Kripke metafiziğinin etkili bir katkısı olmadığı anlamını da taşır.

17 Thomas Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", *Philosophical Review* 83 (1974): 435–450.

18 Hill, "Mind-Body Problem," 72-73.

19 Hill, "Mind-Body Problem," 61.

20 Chalmers, *The Conscious Mind*, 3. Bölüm.

Her halükarda bu yaklaşım, mefhumların kullanımı konusunda, mümkün dünya semantiği ve nesnelere mahiyet hakkında gösterdiği modal sonuçlara bağlı bazı aposteriori kısıtlamaları olsa da, mümkün dünyaların kapsamının sabit (*fixed* veya *rigid*) olduğunu varsayar. Dolayısıyla bu terimlerin semantiği gerçek dünyada (yani bizim dünyamızda) geçerli olanlardan farklılaştığından geçersiz hale gelir ve zombilerin olduğu ilgili mümkün dünya açıkça ciddi bir şeyden, yani bilinçli tecrübeden yoksundur. Buna bilinç desek de demesek de fiziki olarak bizim dünyamızın aynısı olan ancak bu olumlu özelliklerden yoksun, düalizmin doğru olduğunu kanıtlayan tasavvur edilebilir bir dünya vardır. Yani, nasıl tasvir edilirse edilsin, böyle bir dünya olasılığının kendisi, düalizmin kesin bir destek kazanmasından ibarettir.

O halde düalist için tek ihtiyaç, varlıkların yalnızca ayrılabilir gibi görünse de aslında özdeş oldukları yolların olduğunu göstermeye çalışmaların argümanlarını çürütmektir (yukarıda gördüğümüz gibi). Dolayısıyla, Chalmers, fiziksel gerçeklerin söz konusu öneriye aykırı olduğu göz önüne alındığında, bazı önerilerin tasavvur edebileceğini ancak aslında mümkün olmadığını savunmaktadır. Aynı zamanda, bilinç bu ayrıma izin vermeyen bir durumdur. Chalmers, suya benzeyen tüm maddelerin gerçekten su (H^2O) olmamasına ve ısıya benzeyen tüm duyuların aslında ısı (moleküler hareket) olmamasına rağmen, aynı ayrımın bilinç gibi *qualia* (tekel *quale*, öznel ve hissedilen bilinç tecrübelerinin bireysel örnekleri) için geçerli olmadığını belirtmektedir. Yani, bilince benzeyen her duyum gerçekten de bilinçtir. Bu konuda yanılmayız.²¹ Chalmers'a göre, materyalist için kalan tek seçenek, fiziksel dünyanın başka bir mümkün dünyayla aynı olabileceği, ancak kütle ve yük gibi fiziksel özelliklerin farklı roller oynadığı farklı bir "içsel profile" sahip olduğu Russellci Monizmi benimsemektir. Fakat bu görüş düalizme o kadar yakındır ki Chalmers, materyalistin onu ancak reddetmesini bekler.²²

Chalmers'ın Kripke temelli argümanı, zombilerin imkanına dair önceki delillere göre daha güçlü görünür. Örneğin, Kirk'ın Dan örneğiyle sunduğu argümanında, Dan duyuşal tecrübelerini kademeli olarak kaybeder, ancak acı ve duyuşal hisselerini ifade eden davranışlar sergilemeye devam eder. Bu durum, Dan'ın gerçekten bilincini kaybedip kaybetmediği ya da bir zombiye dönüşüp dönüşmediği sorusunu gündeme getirir. Kirk, zombilerin mantıken mümkün olduğunu savunarak, gözlemlenebilir davranışları bilinçle

21 Chalmers, *The Conscious Mind*, 134-135. Jackson da benzer şekilde, ağrı niteliğinin fizikselliliğinin kanıtlanmış olsa bile, materyalistin hala acı çekme niteliği konusunu ele alması gerektiğini savunur. Frank Jackson, "A Note on Physicalism and Heat," *Australasian Journal of Philosophy* 58 (1980): 26-34.

22 Chalmers, *The Character of Consciousness*, 113-118; 145-155.

özdeşleyen materyalist görüşlere meydan okumuştur.²³ Ancak bu argüman iki sebepten düalizmi desteklemez. Birincisi, Don Locke'un gösterdiği gibi, Dan'ın acı çektiği halde nörolojik değişimler sebebiyle bunu reddettiği "acı-şizofrenisi" yaşamış olması da mümkündür.²⁴ İkincisi, materyalistler, Dan'ın zombiliğinin zaten sırf fiziki sebeplere dayandığını öne sürerek bu durumun bir düalist tezi gerektirmediğini savunabilirler.

Jackson ise Mary Odası örneğiyle bir düşünce deneyini kullanarak farklı bir delil sunmuştur. Bu deneyde, siyah-beyaz bir odada yaşayan ve renkler hakkında *tüm* bilimsel (fiziki) bilgiyi bilen Mary, renkleri algısal olarak tecrübe edemez; dış dünyaya geçerek renkleri gördüğünde yeni bir şey öğrenip öğrenmediği sorulur. "Bilgi argümanı" olarak bilinen argümana göre, Mary renkleri gördüğünde yeni bir bilgi edinir ve bu da bilinçli tecrübelerin fiziki açıklamaların ötesinde olduğunu gösterir.²⁵

Kirk ve Jackson'ın sonradan düalizmden vazgeçtiği göz önünde bulundurulabilir.²⁶ Bu durum, belki delillerinin zayıflıklarıyla açıklanabilir. Mary'nin argümanındaki problem, bir renk tecrübesinin, neden ruh gibi metafizik bir gerçekliği gerektirdiğini kanıtlayamamasıdır. Epistemolojik ayrımlar, bilinç ve ruh arasında kesin bir mantıki veya kavramsal bağlantının olmadığını göstermiştir; yeni bir bilme biçimi, yeni bir bilgi anlamına gelmez. Aksine, bu durum, materyalistin kabul etmesi gereken "indirgenemez, öznel tecrübe vakaları" olduğunu ima eder.²⁷

Chalmers'in yaklaşımı önceki delillerin formülasyonlarına nazaran avantajlar sunsa da bu bölümü, materyalistlerin yukarıda sunulan argümanlarla doğrudan Chalmers'in tezini hedef aldığını belirterek bitirebiliriz. Daha önce gördüğümüz gibi, düalistin fiziki durumların bilinç durumlarını kapsamadığını iddia ederken yanılmış olabileceğine dair açıklamalar vardır. Düaliste gelince, zombilerin imkânsız olduğuna dair net bir kanıtın olmamasından onun istifade ettiği düşünülebilir. Örneğin Hart, p'nin tasavvur edilebileceğini gösteren kesin bir örnek, p'nin imkânsız olduğunu savunan güçlü bir ar-

23 Robert Kirk, "Sentience and Behaviour," *Mind* 83, no. 329 (1974): 43-60.

24 Don Locke, "Zombies, Schizophrenics, and Purely Physical Objects," *Mind* 85, no. 337 (1976): 97-99.

25 Frank Jackson, "Epiphenomenal Qualia," *The Philosophical Quarterly* 32, no. 127 (1982): 127-136; "What Mary Didn't Know," *The Journal of Philosophy* 83, no. 5 (1986): 291-295.

26 Örneğin, Robert Kirk, *Robots, Zombies, and Us: Understanding Consciousness* (London: Bloomsbury, 2017), 7. Bölüm; Frank Jackson, "Mind and Illusion," *Mind and Persons* içinde, ed. Anthony O'Hear (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 251-272.

27 Torin Alter, "A Limited Defense of The Knowledge Argument," *Philosophical Studies* 90, no. 1 (1998): 35-56. Mary örneğinin geniş bir literatüre sebep olduğunu belirtmek gerekir. Kripke'nin analizlerinin, mantıki kesinlik avantajıyla zombi tartışmasına yeni bir boyut kazandırdığı görüşünü ifade etmekle yetiniyoruz.

güman sunulmadığını öne sürer.²⁸ Bu görüşte bir doğruluk payı olduğu açıktır; çünkü çoğu karşı-örnek tartışmalıdır.²⁹ Bununla birlikte, karşı-örnekler ve zombilikle ilgili kavramsal analizler, bu görüşün nasıl sorgulanabileceğini göstermektedir. Örneğin Geirsson, tek başına çelişki yokluğunun bir şeyin mümkün olduğunu kanıtlamak için yeterli olmadığını, bunun için olumlu bir gerekçeye ihtiyaç duyduğumuzu savunur.³⁰ Daha radikal bir şekilde Smithies, zombilerin tasavvur edilebilirliğini sorgulayıp bilinç olmadan inanç veya muhakeme gibi bilişsel (*cognitive*) durumların var olup olamayacağını ele alır. İki yaklaşımı karşılaştırır: Çatallanmacılık (*bifurcationism*), biliş ve bilinç arasında temel bir bağ olmadığını belirtir; birleşmecilik (*unificationism*) ise bu bağı savunur, fakat bağın tabiatı ya bilişsel veya fenomenal analizle açıklar. Smithies, “Rasyonel Bağlantı Tezi” temelinde çatallanmacılığı reddeder; bilişsel durumların, yalnızca bir bilinçli duruma bağlı olduğunda akli bir rol oynayabileceğini öne sürer.³¹ Ayrıca Smithies, bilişsel durumların kasıtlı ve rasyonel olarak içgözlem (*introspective access*) gerektirdiğini ve dolayısıyla bilinci içerdiğini ileri sürerek bilincin bilişsel analizini de reddeder.³² Sonuç olarak o, rasyonelitenin bilinçle bağlantılı olduğunu vurgulayıp bilinçten yoksun bilişsel zombilerin gerçek bilişsel melekeye sahip olamayacağını, bu sebeple zombi kavramının tutarsız olduğunu belirtir.

Kavramla ilgili değerlendirmelerden aşağıda odaklanacağımız argümana geçerek Botterell, tasavvur edilebilirliğin metafizik imkan anlamına geldiği varsayımına itiraz edip bazen hayali durumların mantıken gerçekleştirilebilir olmadığını savunur. “Görünüşte (*apparent*) tasavvur edilebilirlik” ile “hakiki (*genuine*) tasavvur edilebilirlik” arasında ayırım yapar ve Chalmers’ın terimi tutarsız kullandığını öne sürer. Görünüşte tasavvur edilebilirlik, bir ifadenin (E) gerçekten mümkün olduğunu göstermez; yalnızca ilk bakışta (*prima facie*) bir imkan kanıtı sunar. Dolayısıyla, Botterell’e göre, bir şey tasavvur edilebilir görünse bile zorunlu olarak yanlış veya çelişkili olabilir. Buna karşılık, hakiki tasavvur edilebilirlik “olgusal güçlü (*factive strong*) tasavvur edilebilirlik” ile ilişkilidir. E, bir öznenin (S) ancak onun mümkün olduğunu “görmesi” durumunda olgusal olarak güçlü şekilde tasavvur edilebilir. Chalmers’ın görünüşte tasavvur edilebilirliğe dayanması, zom-

28 W. D. Hart, *Engines of the Soul* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 266.

29 Kendisine sıkça atıfta bulunulan bir örnek zaman yolculuğudur. Bkz. Smith, Nicholas J. J., “Time Travel,” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2024), ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/time-travel/>.

30 Heimir Geirsson, “Conceivability and Coherence: A Skeptical View of Zombies,” *Erkenntnis* 79, no. 1 (2014): 211-225.

31 Declan Smithies, “The Mental Lives of Zombies,” *Philosophical Perspectives* 26 (2012): 358-361.

32 Smithies, “Mental Lives of Zombies,” 364-365.

bilerin mümkün olduğunu kanıtlamasını engeller. Botterell, tasavvur edilebilirliğe dayalı argümanların işe yaramadığını ve bilinç tartışmalarında kullanılmaması gerektiğini savunur.³³

Bu çalışmanın geri kalanında, zombilerin en azından tasavvur edilebilir olduğu varsayılacak ve tasavvur edebilirliğin imkanı belirtip belirtmediği konusu ele alınacaktır. Botterell gibi araştırmaların, Chalmers'ın yaklaşımındaki zayıf bir noktaya işaret ettiği görülmektedir. Aşağıda gösterilmeye çalışılacağı üzere, Kripke'nin tasavvur edebilirlik yoluyla mümkünlüğü savunmak için yeterli temeli sağlamadığı anlaşılmaktadır.

1.3. Kripkeci Metafizikçi

Kripkeci bir metafizikçiden kastımız, varlık iddialarında (*existence claims*) bulunmadan, Kripke'yi takip eden herhangi bir filozoftur. Yukarıda belirtildiği gibi, bu tartışmada kimin haklı olduğunu belirlemek yerine, tartışmanın zaruri olarak bir çıkmaza girdiğini iddia edeceğiz. Zira Kripke'nin metafiziği bu tür sorunları ele almak için tasarlanmamıştır. Frankish tarafından öne sürülen "Anti-Zombi" argümanı, bu tartışmalar hakkında literatüre sunulmuş önemli bir katkıdır. Başlangıçta Frankish, bir nesne (x) başka bir nesnenin (y) fiziksel bir kopyası ise ve ek fiziksel olmayan özellikleri yoksa, o zaman x'in y'nin yalın fiziksel bir kopyası olduğunu açıklar. Böylece, anti-zombiler, bizim sadece fiziksel kopyalarımız olan ancak tam olarak aynı bilinçli tecrübelere sahip ve bizimkinin yalnızca fiziksel bir kopyası olan bir evrende bulunan varlıklardır.³⁴ Tartışmanın etkili olması için, anti-zombi tanımının tutarlı kabul edilmesi gerekir.

Chalmers'ın akıl yürütme şeklini aynen takip eden Frankish, argümanını şöyle sunar:

1. Anti-zombiler düşünülebilir.
2. Anti-zombiler düşünülebilirse, anti-zombiler mümkündür.
3. Anti-zombiler mümkünse, bilinç fizikseldir.
4. Dolayısıyla bilinç fizikseldir.³⁵

Elbette bu argümana çeşitli itirazlar yapılabilir. Ancak anti-zombi argümanının temel avantajı, ona yöneltilen herhangi bir itirazın, Chalmers ve diğer-

33 Andrew Botterell, "Conceiving What is Not There," *Journal of Consciousness Studies* 8, no. 8 (2001): 21-42.

34 Keith Frankish, "The Anti-Zombie Argument," *Philosophical Quarterly* 57 (2007), 653.

35 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 654.

leri tarafından savunulan zombi argümanına da aynı şekilde yönettirebilecek olmasıdır. Frankish, materyalizmin salt tasavvur edilebilirliğinin onun doğruluğunu gerektirdiğini iddia etmenin garip görünebileceğini belirtir. Ancak, zombi argümanı da aynı stratejiyi kullanmaktadır.³⁶ Dahası, materyalistler haklıysa biz anti-zombileriz, fakat düalistler anti-zombi'yi tuhaf (*outlandish*) buldukları gibi materyalistler de muhtemelen zombiyi tuhaf bulacaktır.³⁷

Frankish'e göre, argümanın ana etkisi, tasavvur edilebilirliğinin metafizik imkana yol açtığı fikrini çürütmektir. Çünkü zombi ve anti-zombi argümanlarının her ikisi de müstakil olarak geçerli olamaz; hem zombiler hem de anti-zombiler mümkünse, tasavvur edilebilirlik imkan manasına gelemesin.³⁸ Bir anti-zombi dünyası varsa, mikrofiziksel nitelikleri metafiziksel olarak bilincin mevcudiyeti için yeterlidir. Başka bir deyişle, özdeş mikrofiziksel niteliklere sahip, ancak bilinçten yoksun bir dünya mevcut değildir ve dolayısıyla bir zombi dünyası mevcut olamaz. Bununla birlikte, sonuçta, her iki tarafın da doğru olması imkansızdır. Zira ilk etapta baktığımızda aynı fiziksel gerçeklerin hem bilinç üretmesi ve hem de bilinç üretmemesi söz konusu olamaz.

Brown da benzer şekilde, "ters" düşünce deneylerinin, anti-zombilerin (zombiler) çelişkisiz bir şekilde tasavvur edilebilmesi durumunda, zombilerin tasavvur edilebilirliğine dayanan imkan iddiasını sorunlu hale getirdiğini savunur. Düalist ve materyalist görüş arasındaki argümanlarda bir eşitlik (*parity*) olduğunu belirtep apriori bir argümanın ne düalistler ne de materyalistler lehine kesin bir sonuç doğuramayacağını önerir.³⁹ Başka çalışmalar da meselenin bu yönüne dikkat çekmiş, yani zombilerin ve anti-zombilerin mümkünliğini kanıtlamak için aynı mantıksal akıl yürütmenin kullanılabileceğini vurgulamıştır.⁴⁰

Ancak bir şeyi hayal etme yeteneği o şeyin mümkün olduğunu ima ediyorsa, zombileri hayal etme yeteneğinin anti-zombi hayal etme yeteneği ile uyumlu olmadığı sonucuna varılabilir. Bu durumda, düalistlerin anti-zombi olasılığını inkar etmekten başka seçeneği yok gibi görünmektedir.⁴¹ Hatta, Chalmers'ın anti-zombilerin tasavvur edilebilirliğini, sezgiselliğe aykırı

36 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 655.

37 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 653.

38 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 655.

39 Richard Brown, "Deprioritizing the A Priori Arguments Against Physicalism," *Journal of Consciousness Studies* 17, no. 3-4 (2010): 47-69.

40 Steven R. Bayne, "Kripke's Cartesian Argument," *Philosophia* 18, no. 2-3 (1988): 265-270; Peter Mar-ton, "Zombies versus Materialists: The Battle for Conceivability," *Southwest Philosophy Review* 14, no. 1 (1998): 131-138; Stephen Yablo, "Concepts and Consciousness," *Philosophy and Phenomenological Research* 59, no. 2 (1999): 455-463.

41 Frankish, "Anti-Zombie Argument," 658-659.

(*counter-intuitive*) olduğu için argümanda güvenilir bir öncül olarak kullanılmayacağını iddia ettiğini görmekteyiz.⁴² Bu, Chalmers için oldukça ironik bir hareket gibi görünmektedir. Zira tasavvur edilebilirliğin metafizik bir imkan anlamına geldiğini kabul etmediğimiz sürece, anti-zombiler ve zombiler arasında ya da zombilerin anti-zombileri çürütüp çürütmediği konusunda faydasız bir çekişme devam edecektir. Nitekim, bir kişiye sezgisel görünen bir şeyin bir başkasına öyle görünmeyeceği ve genel olarak sezgilerin konuyu çözmek için güvenilir olmadığı belirtilmiştir.⁴³

Bizim için önemli olan, bu tür çalışmaların tespitlerinin doğru olması durumunda hiçbir tarafın kesin bir kanıt elde edememesidir. Hatta, bu durum tartışmadaki yaklaşımında ciddi bir problem olduğunu gösterir. Frankish çalışmasını şu şekilde sonuçlandırır: “Zombiler ve anti-zombiler buluştuklarında, birbirlerini yok ederler ve böylece tasavvur edilebilirlik hususlarının bilincin doğası hakkındaki tartışmalarda çok az rol oynadığını ortaya çıkartırlar.”⁴⁴ Bu durumun asıl sebebini açıklamak isteriz. Çünkü bu tür çalışmaların ortak hususu, Kripke’nin metafizik analizinin ontolojik bir imkânın kanıtını sunduğu iddiasıdır ve ayrıca bu kanıtın hem düalist hem de materyalist tarafından üretilebileceğidir – yani imkana dair bir mantıksal delil kurulduğudur. Hatta, Yablo, Chalmers’ın *The Conscious Mind* kitabının en büyük katkılarından birinin “Klasik Kripkecilik”in standart (*canonical*) biçimini ortaya koymak olduğunu söyler.⁴⁵

Ancak, Kripke’nin metafiziğinin zombi tartışması için temelde uygun-suz olduğu ve yanlış yorumlandığı görülmektedir. Daha derin gerçek şu ki, kullanılan metafizik tartışmada yardımcı olmayacak bir metafiziktir. Tasavvur edilebilirlik ve tasavvur edilemezlik (*inconceivability*) konusundaki argümanları temel almak, bir çıkmaza sebep olacaktır, çünkü gerekli olan kanıtlar, bu tür düşüncelerin dokunmadığı altta yatan bir metafiziğe bağlıdır. Bunu Kripke’nin aposteriori zorunluluğu ispatlamak için kullandığı argümanlarından ikisine bakarak gösterebiliriz. İlk argüman, bir kişiye temel

42 Chalmers, *The Character of Consciousness*, 180.

43 Bu zaten materyalistlerin temel iddiasıdır, ancak düalistler tarafından da kabul edilmektedir. Thomas Nagel, “Conceiving the Impossible and the Mind-Body Problem,” *Philosophy* 73, no. 285 (1998): 337-352; Daniel Stoljar, “The Conceivability Argument and Two Conceptions of the Physical,” *Philosophical Perspectives*, 15. Cilt, içinde, ed. James E. Tomberlin, (Oxford: Blackwell, 2001): 393-413; Stephen Yablo, “Is Conceivability a Guide to Possibility?,” *Philosophy and Phenomenological Research* 53, no. 1 (1993): 1-42; Jackson, “Epiphenomenal Qualia,” 131. Chalmers da nihai tahlilde sezgiler kesin kanıt sağlamadığını, ancak kanıtların bulunması için sezgilerin bir esas olarak vazife gördüğünü kabul etmektedir (*The Conscious Mind*, örneğin, 97, 110). Ayrıca sezgi çeşitliği Frankish’de ima edilmiştir (“Anti-Zombie Argument,” 653).

44 Frankish, “The Anti-Zombie Argument,” 666. Çeviri müellife aittir.

45 Yablo, “Concepts and Consciousness,” 456.

özelliklerin atfedilmesinin kişilerin atalarıyla ilişkili olduğunu öne çıkarır. İkinci argüman, suyun esasen H₂O olması gibi tabii türlerle ilgili olarak daha önce zikrettiğimiz argümandır.

İlk argümanı şu şekilde sunabiliriz: Kraliçe II. Elizabeth, farklı ebeveynlere doğmuş olsaydı, yani ebeveynleri VI. George ve Elizabeth Bowes-Lyon değil, örneğin Bay ve Bayan Truman olsaydı; onun hala aynı birey olup olmayacağını sorabiliriz. Bu soruya cevap olarak, Kripke evvela bazı olasılıkları ortadan kaldırır. Bir olasılık, kraliçenin farklı ebeveynler tarafından yetiştirilmesidir. Bu durumda, ebeveynlerinden başka insanlar tarafından yetiştirilmenin bile Kraliçe'nin kimliğini değiştirmeyeceğini belirtir. Başka bir ihtimal Kraliçe'nin bir görsel ikizi (*doppelganger*) olmasıdır. Burada da Kripke, Kraliçe gibi görünen bir kişinin onun görevlerini yerine getirdiğini düşünsek bile, yine kimliğinin değişmeyeceğini iddia eder. Ancak Kripke, ebeveynleri farklı olsaydı o kişi için aynı şeyi söyleyemeyeceğimizi belirtir. Farklı ebeveynlerden gelen herhangi bir kişinin aynı fert olamayacağını ve böylece hayatının belirli yönleri değişmiş olsa da temel kimliğinin özel ebeveyn kökenlerine bağlı olduğunu iddia eder.⁴⁶

Bu argüman son derece zayıf görünür ve aslında Kripke'nin bunu diğer argümanlarını sunarken gösterdiği hassasiyetle sunmadığı belirtilmelidir. Bu kadar zayıf görünmesinin sebebi, bazı metafizik olasılıkları hesaba katmamasıdır. Bir kişiyi o kişi yapan şeyin ne olduğu sorusu metafizik bir tartışma oluşturur. Dolayısıyla, ataların esas olacağı varsayılmaz. Örneğin, eğer bir kişiyi o kişi yapan şey bedeninde taşıdığı bir ruhsa, o zaman ebeveynlerinin kim olduğunun önemi kalmaz; belirli bir ruha sahip olduğu sürece, bir kişi aynı kişi kalır.⁴⁷

Şimdi bu argümanı tabii türlerle ilgili argümanla karşılaştıralım. Kripke, su gibi doğal bir türün görünür özelliklerinin onun mahiyetini belirlemediğini göstermeye çalışır. Suyun şeffaf yerine siyah olmak gibi farklı bir görsel

⁴⁶ Kripke, *Naming and Necessity*, 111-113.

⁴⁷ Bir nesne veya kişi farklı bir kökene sahip olduğunda aynı varlık olamayacağına göre, Kripke'nin iddiası açısından kökenin nasıl anlaşıldığının alakasız olduğu şeklinde bir itiraz gelebilir. Özcü görüşü desteklemek için kökeni ruh olarak kabul edip "kişi farklı bir ruha sahip olsaydı aynı kişi olmazdı" sonucuna ulaşılabilir. Ancak bu itiraz, ata meselesini tamamen ihmal ederek yalnızca "ruhun kimliği ebeveynler tarafından belirlenir" gibi bir düzeltmeyle geçerli olur. Kripke ise böyle bir metafizik iddiada bulunmaz; onun argümanı bilhassa ata kavramı üzerinedir. Benzer şekilde, ruhu kimliğin temeli yaparsak, ruhun kişiye sebep verdiğini ama kişinin kendisi olmadığını söylemek gerekir; tıpkı ebeveynlerin çocuğa sebep olduğu ama çocuğun kendisi olmadığı gibi. Bu durumda, ruh zaten kendisine benzemeyen bir şeyle karıştırılmış olur. Burada hedefimiz, özcülüğe karşı çıkmak değil, Kripke'nin özcülüğü savunmak için kullandığı argümana itiraz etmektir. Bu argüman, bir *başka* tür metafizik olasılığı göz ardı ettiği için başarısız görünmektedir. Farklı ama yine ata hususuna dair bir eleştiri için bkz. Crispin Wright, "The Conceivability of Naturalism", *Conceivability and Possibility*, ed. Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, (Oxford: Clarendon Press, 2002), 435-436.

görünümüne sahip olduğu bulunsa bile, bu suyun su olduğu gerçekliğini çürütmez. Hatta suyun tüm olağan özelliklerinin inandığımızdan farklı olmasının hiçbir ehemmiyeti olmazdı, sadece varlığını doğrularken suya dair anlayışımızı gözden geçirirdik. Bunun nedeni, kimyasal yapısına bağlı olarak suyun mahiyetinin aynı kalmasıdır. Aynı zamanda bir nesne, tabii bir kategorinin tüm görünür özelliklerine sahip olabilir, ancak yine de bu kategoriye ait olmayabilir. Örneğin, bir maddenin suyun tüm görünür özelliklerine sahip olduğunu, ancak H₂O olmadığını varsayalım. Madde ne kadar su gibi görünürse görünsün bu tabii madde veya cevher kategorisine uymaz. Bu sebeple, eğer belirli bir nehirde, su değil de bu diğer maddenin mevcut olduğu tespit edilmiş olsaydı, bunun gerçek su olması gerektiği sonucuna varmazdık.⁴⁸

Tabii ki, bu argümanla ilgili bazı problemler olabilir, ancak diğerinden çok daha ikna edicidir. Çünkü yukarıdaki ruh durumunda bulduğumuz gibi metafizik bir karşı örnek yoktur. Su, bir tabii bilimin tanımladığı özelliklerle tespit edilir. Fakat görünür nitelikler öznel, farklı şartlara, çeşitli duyu organlarına göre değişebilir. Ancak suyun kimyasal yapısı değişemez.⁴⁹ Bununla birlikte, hiçbir doğa bilimi, bir kişinin ne olduğunu, başka bir ifadeyle bir kişiyi o kişi yapan şeyin ne olduğunu belirleyemez.

Kripke'nin metafiziği, geleneksel metafiziklerin ele aldığı meselelerle ilgilenmez ve bu yüzden zombilerin imkanını geçerli bir şekilde tartışmak için uygun bir temel olarak görünmez. Kripke'nin kendisinin, tasavvur edilebilirliğin olasılığı tanımladığı yaklaşımını benimsediği belirtilebilir. Hatta, bu fikir onun teorisi için bir başlangıç noktası teşkil eder. Ancak bu iki kavram arasındaki ilişki hakkında ciddi bir araştırma sunmaz.⁵⁰ Dahası, “mantıksal” ve “metafizik” terimleri Kripke'nin çalışmalarında eşanlamlı olarak kullansa da metafizik veya olağanüstü bir fiziksel varlık türünü keşfedersek, Kripke'nin bunun olası bir “bilimsel” açıklamasını kullanamayacağı anlamına gelmez. Bu açıklama, elbette, bu tür varlıkları ele alan ve iç yapılarını belirleyebilen bir alandan gelmelidir. Kısacası, metafizik varlıkların gerçekliği Kripke tarafından göz ardı edilmiş değildir. Dolayısıyla, Kripke'nin nesnelerin mahiyetini bilimsel açıklamalara dayandırması alakasızdır, zira böyle yapıyorsa bile metafizik nesnelere için uygun olan metafizik, teoloji gibi ilimlerin bulunması sebebiyle bu durum onun teorisini materyalist yapmaz.

48 Kripke, *Naming and Necessity*, 117-121.

49 Bu konuda, Arif Ahmed tarafından yapılan eleştirel tartışmaya bkz. Arif Ahmed, *Saul Kripke* (London: Continuum, 2007), 59-63.

50 Kripke, *Naming and Necessity*, 44-47; 62; 113-133.

2. Nedensel Determinizm ve İndeterminizm

Şimdi geleneksel bir metafizik düşüncenin tartışmayı nasıl etkilediğine bakalım. Bu tartışmanın mühim bir yönü, her iki tarafın da fiziksel nedenselliğin deterministik bir görüşünü benimsemesi ve Kripke'nin metafizik teorisinin determinizmi desteklediğine dair açık bir delil bulunmamasıdır. Bu iki ana sebebe bağlıdır. Birincisi, teorisi nedensel bir zorunluluk teorisi gerektirmez.⁵¹ İkincisi, teorisi mahiyet veya kimliklerini belirleyen nesnelere ve tabii türlerin "içsel yapısı" ile sahip olduklarını gözlemlediğimiz özellikler olan "fenomenal nitelikleri" arasında açık bir ayırım oluşturur. Fenomenal nitelikler tamamen özeldir ve yukarıda belirttiğimiz gibi bunların ne olduğu konusunda tamamen yanlış düşüncelere sahip olabiliriz.⁵²

Bizim için manidar olan husus, tabii vakaların fiziki sebepler tarafından belirlenmemesi olasılığını kabul etmenin hem düalizm hem de materyalizm için problem doğurmasıdır. Kripke'nin sorduğu suali sorarak bunu açıklamaya başlayabiliriz: Tanrı tüm fiziksel nesnelere yarattıktan sonra onların mahiyetlerini de yaratmak zorunda mıydı? Öncelikle Kripke, bu soruya cevap olarak, Tanrı'nın ışığı algılamak için insan gibi canlı gözlemcileri veya hisseden faileri yaratmadan önce ışık yarattığını ve moleküler hareketi (yani ısı) için de yine aynı zamansal öncelik olduğunu belirtir. Yine de moleküler hareketin ısı olarak tecrübe edilmesi için daha fazlası yapılmalıdır; yani ek bir etkinlik türü gerektirir. Isıya ilişkin hislerin farklı yönlerini beyne iletmek için C sinir lifleri ve Aδ sinir lifleriyle olduğu gibi duyuşsal bir kabiliyetin oluşturulmasını gerektirir.⁵³ Artık belirlenimci (*determinist*) bir fiziğe göre moleküler hareket ve bu duyuşsal sinir liflerinin oluşturulması göz önüne alındığında, bizzat ısı tecrübesi de yaratılmıştır.⁵⁴

Bu kısımda, metafizik teorisinin iki örnek türüne bakıp farklı nedensel teorilerin bu özdeşlik ilişkilerinin zorunlu olmadığı anlamına gelebileceğini göstereceğiz. Böylece, bu tür metafizik teorilere dayanarak zombinin mümkün hale geldiğini ortaya koymaya çalışacağız, çünkü belirli fiziksel hadiseler belirli zihinsel veya psikolojik hadiseleri zorunlu hale getirmeyecektir. Bu iki teori, Russellci monizm ve teistik iradeciliktir. Buradaki analiz, tartışmanın her iki tarafınca varsayılan, özdeş nesnelere aynı şekilde davranması gerektiği yönündeki determinizm görüşünü hedef alır. Özellikle, bir nesnenin temel yapısının davranışını mantıken gerektirdiği (*logically entails*)

51 Kripke, *Naming and Necessity*, 74-75.

52 Dikkat çekici bir örnek için bkz. Kripke, *Naming and Necessity*, 119-121.

53 Sinir lifleri, sinir hücresinden uzanan uzun ince yapılar olup hücre gövdesinde oluşan elektrik sinyallerini taşırlar.

54 Kripke, *Naming and Necessity*, 153-154.

fikrini zayıflatmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, nesne ile kapasiteleri ayrılarak, bu kapasiteler tabiat kanunları kavramıyla ifade edilebilir. Materyalistlere göre, tüm nesnelerin yapıları aynı olsa bile, tabiat kanunlarının farklı olduğu bir mümkün dünya fiziksel olarak diğeriyle aynı olmayacaktır. Kripke'nin analizlerinin tartışmadaki taraflardan birine destek vermediğini göstermek için mantıksal ve nedensel metafizik ayırımına vurgu yapılacaktır. İki ana görüş üzerinde durulacaktır: gerçekçilik karşıtlığı (*antirealism*) ve indeterminizm. Bu görüşlerle ilişkili olarak kendi kendine sebep (*causa sui*) fikri, Russellci monizm ve teist iradecilik (*theistic voluntarism*) ele alınacaktır. Amaç, bu görüşlerden herhangi birini ispatlamak değil, Kripke'nin analizi temelinde bu görüşlerin çürütülemeyeceğini göstermektir.

2.1. Fiziki Nesnelerin Kendi Kapasiteleriyle İlişkisinin Analizi

Felsefede tabiat kanunlarının ana konulardan biri, onların nasıl tanımlanacaklarıdır. Tartıştığımız determinizm konusu için mühim meseleler şöyledir:

1. Tabiat kanunları fiziksel dünyanın indirgenemez bir parçasını oluşturur mu?
2. Tabiat kanunları zorunlu mu?
3. Tabiat kanunları, alakalı olan nesnelere için özsel olarak tanımlanır mı?

Tüm bu soruları cevaplayıp doğal yasaların gerçekliğini bir yönünü tasvir ettiği sonucuna varırsak, gerçek dünyada bulunanlardan farklı tabii yasalara sahip bir dünyanın farklı bir fiziksel dünya olacağını söylemeliyiz. Bu, tüm nesnelerin aynı mümkün dünyalarda aynı şekilde davranması gerektiği anlamına gelir.

Tartışmanın tarafları olan materyalist ve düalistlerin her ikisi de bu fiziksel aynılık görüşünü benimsemektedir. Özellikle materyalist, bilinçli tecrübenin beyin durumlarından mantıksal olarak zorunlu bir şekilde ortaya çıktığını savunmak zorundadır. Düalist ise, bilincin beyin durumlarından zorunlu olarak türemeyebileceğini ileri sürmek zorundadır. Bu görüşleri Kripke'nin bilimsel keşif kullanımına kıyasla ele alabiliriz. Bilim, nesnelerin temel yapısını ve aynı zamanda doğa yasalarıyla kısmen temsil edilen davranışlarını belirler. Kripke'nin iddiası, temel yapının her ne ise aynı zamanda nesnenin tanımlanmasının da temeli olduğudur; oysa belirlenimci, fiziksel nesnenin davranışında zorunlu bir ilişki bulunduğunu ve bu davranışların aposteriori olarak keşfedildiğini savunur.

Tabiat kanunları ve mantıki zorunluluk sorusuna dair bu determinist görüş karşısında üç temel ihtimal ortaya çıkar. İlki, tabiat kanunlarına yönelik

gerçekçilik karşıtçı (*antirealist*) bir tutum benimsemektir. Gerçekçilik karşıtı, tabiat kanunlarının yalnızca fiziksel nesnelere kapasiteleriyle alakalı tahminler yapmamıza yardımcı olan tasvirler olduğunu düşünür.⁵⁵ Böylece yukarıdaki 1. soruya “hayır” şeklinde cevap verip diğerlerine evleviyetle olumsuz bir yanıt vermek icap eder. Böyle bir görüşü benimsemek, yapısal olarak özdeş olan ancak farklı davranış sergileyen bir varlığı düşünülebilir haline getirir; çünkü nesnelere davranışını zorunlu olarak belirleyen (gerçek) tabiat kanunları yoktur. Dolayısıyla bu dünyadaki nesnelere yapısal olarak özdeş olan nesnelere, başka mümkün dünyalarda ciddi anlamda farklı davranışlar sergileyebilir. Böylece aynı fiziksel yapıya sahip bir varlık bilinçli hale gelebilir veya bilinçten yoksun olabilir. Kısaca, gerçekçilik karşıtı, tabiat kanunları fiziksel evrenin bir parçası olarak kabul etmez ve bu nedenle iki dünya fiziksel olarak özdeş olsa dahi farklı nedensel zorunlulukları gerektirmez.

İkinci olasılık, fiziksel evrenin nedensel yasalarının belirlenmezci (*indeterministic*) olmasıdır. Bu görüş, yukarıdaki görüşten farklı olarak, tabiat kanunlarının gerçek bir varlığa sahip olduğunu kabul eder; ancak bu kanunların fiziksel olayları cebren icap etmediğini öne sürer. Böylece yukarıdaki 1. soruya “evet” yanıtını verir ama 2. soruya menfi cevap verir. Dolayısıyla nesnelere kapasiteleri tabiatları gereği farklılık gösterebilir ve böylece nesnelere bu kapasitelerle tanımlanamaz. Ayrıca, kanunlar determinist olmadığından, bazı nesnelere şimdiye kadar keşfettiğimizden farklı güçlere veya meyillere sahip olma olasılığı vardır. Örneğin, su = H₂O ifadesi ampirik kanıtlara dayanarak (yani aposteriori) doğrudur ve Kripke’ye göre, bir madde aslen her ne ise onun kendi kendisiyle zorunlu olarak özdeş olduğunu belirtir.⁵⁶ Dolayısıyla su örneğinde, zorunlu olarak H₂O’dur. Ancak bir nesnenin tanımının özdeş fizik kanunlarına bağlı olduğunu varsayarsak, kanun belirsiz olduğunda H₂O, kendi kendisiyle zorunlu olarak özdeş olamaz; zira davranışını yöneten ve tanımının bir parçası olan tabiat kanunları kesin değildir. Böylece 3. soruya da olumsuz cevap verir. Bu neticeden kaçınmak için ilgili kanunu bir olasılık aralığı olarak tanımlamanın bir yol olduğu düşünülebilir; ancak bu aralık da revizyona açık olacaktır. Dolayısıyla, indeterminist bu bakış açısına göre, bir nesnenin belirli bir etki yaratıp yaratmayacağını mantıksal bir zorunlulukla bilmemiz mümkün değildir ve böyle olunca ne materyalist ne de düalist Kripke’nin analizini kullanarak istedikleri sonuca ulaşabilir.

55 Bu görüşün etkili bir ifadesi için bkz. Bas C. van Fraassen, *Laws and Symmetry*, (Oxford: Clarendon Press, 1989); Ronald N. Giere, *Science Without Laws*, (Chicago: University of Chicago Press, 1999); Stephen Mumford, *Laws in Nature*, (London: Routledge, 2004).

56 Bkz. Kripke, *Naming and Necessity*, 3; 107-108; *Reference and Existence: The John Locke Lectures* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 114-115.

Kripkeci analizi kullanan materyalist ve düalist görüşler için sorun teşkil edecek bir başka nedensel metafizik teori, *causa sui* nedenselliğidir. Bu görüş sadece 2. soruyu menfi cevaplar ancak yine de burada özel bir durum vardır. Eğer bir varlık kendi kendine sebep veriyorsa ve tamamen fiziksel bir yapıya sahipse, kapasitelerini açıklamak için fiziksel olmayan bir töze ihtiyaç kalmaz. Bu durum, düalistlerin Kripke'nin metafizik semantiğinden yararlanmasını nafile kılar. Diğer taraftan, bilinç fiziksel bir olgu olup ciddi anlamda kendine sebep veren bir yapıya sahipse, materyalist bir bakış açısıyla, zombi kendine sebep vermemeyi (veya kapasitelerini gerçekleştirmemeyi) seçen özdeş bir fiziksel cevher olarak mümkün hale gelecektir. Karşılaştıracak olursak, determinist fiziğe göre ısı tecrübesinin moleküler hareket ve çalışmayla veya belirli duyuusal kapasiteler ve bazı beyin süreçleriyle veya olaylarıyla aynı olduğunu gördük. Ama burada bazı eylemler dış kuvvetler tarafından tamamen etkilenmediğinden veya tamamen belirlenmediğinden, *causa sui* olabilir.⁵⁷ Tabii, öznenin kendi içinde gerçekleşen beyin olayları da davranışın belirleyicisi olarak görülebilir ama bunların bu teoriye göre kendi kendilerini belirlemiş olmaları mümkündür. Elbette *causa sui* fikri tartışmalıdır. Ancak hem materyalist hem de düalist görüşlerin analizlerine sorun teşkil eden bir alternatif sunar.

Chalmers, Russellci monizm hakkındaki tartışmasında da gösterdiği gibi, bunun gibi alternatif olasılıkların farkındadır.⁵⁸ Russellci monizm, materyalizm ve düalizm arasında bir denge kurmayı amaçlayıp fiziksel yapıyla bilinç tecrübesinin, tek bir temel gerçekliğin iki yönü olduğunu belirtir. Bu görüş doğrultusunda, fiziksel varlıkların içsel özellikleri bilincin temeli olarak tanımlanabilir, zira fizik tarafından araştırılan “yapısal özellikler” ile fiziksel varlıkların “içsel özellikleri” arasında bir ayrışma ortaya çıkar. Materyalistler zombi açıklamalarını yapısal özellikleriyle sınırlandırsalar bile, bilinç yokluğu içsel özelliklere atfedilebilir çünkü zombilerin olasılığını hala kabul edebilirler. Bununla birlikte hem içsel hem de yapısal özellikler açıklanırsa, materyalistler için kalan bir açıklama olmayacaktır. Chalmers'ın, çoğu materyalistin bu tür bir materyalizmi muhtemelen beğenmeyip reddedeceğini belirtmesinin bir sebebi de budur. Sorun, içsel özelliklerin neden her

57 Bu görüşün klasik bir ifadesi için bkz. Roderick Chisholm, “Human Freedom and the Self,” Kansas Üniversitesi'nde yapılmış Lindley Lecture, 1964. Mükerrer basım, *Free Will*, ed. Gary Watson (New York: Oxford University Press, 1982), 24-35. Bu kavram, Baruch Spinoza'nın çalışmalarında da merkezi bir yere sahiptir (Spinoza, *Ethica: Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*, cev. Çiğdem Dürüşken, (İstanbul: Kabalcı, 2011), 33) ve Aristoteles'in kendiliğinden hareket eden hareket ettirici (müteharrik bi'z-zat) kavramında da ima edilmektedir (bkz. Aristoteles, *Metafizik*, A.8, 1074a31-38).

58 Chalmers, *The Character of Consciousness*, 113-118; 145-155.

dünyada bilince sebep olmadığıının açıklanamamasıdır.⁵⁹ Ancak bu sorun, önerimizle çözülebilir: Bazı fiziksel durumlar kendi sonuçlarını belirlemediğinden, bazı mümkün dünyalarda aynı varlığın bilincine sebep olmaması mümkündür. Çünkü belirlenmezciliğe göre, fiziksel varlıkların “rollerinin” (fiiller ve etkiler) değişmesiyle o fiziki varlığın, yapısal ve içsel olarak aynı olmasına rağmen, farklı fiziki etkilere sahip olması mümkündür. Böylece zombileri mümkün kılan bir materyalizm savunulabilir.

Kıscacası, fiziki varlıkların fiziki rolleri dünyadan dünyaya değişebilir. Kripke, Tanrı'nın fiziki kozmosu yarattıktan sonra bilinci ayrıca yaratmasının gerekip gerekmediğini sorar. Fiziksel evreni yaratmak yeterli değil mi? Bu soruya verilecek cevap, gerçeklik anlayışına bağlıdır. Eğer “Hayır” denirse, fiziki gerçekler bilinci açıklamakta yetersiz kalır; “Evet” denirse, bu materyalizme veya ona yakın bir yanıt olarak değerlendirilir. Kripke, fiziki ve zihni durumların özdeşliğini savunmanın zorluklarını vurgular. O durumların olumsal veya tesadüfi görüldüğünü belirtir: moleküler hareketin ısı olarak değil, gıdıklanma ya da herhangi şey olarak algılanması mümkündür. Bu şekilde, Tanrı'nın sınırsız fiziksel imkanları var gibi görünür. Ancak, acı tecrübesine gelince, fiziki ile zihni arasında ek bir bağ gerektirmeden zorunlu olarak acı tecrübesi içeren bir durum olur.⁶⁰

Bu, bir insanla aynı biyolojik bir yapının metafizik unsurlardan yoksun olabileceğini, fakat bunun zorunlu olmadığını gösterir. Chalmers gibi dualistler, insan benzeri bir varlığın bile bilinçten yoksun olabileceğine inanırken, Russellci monizmi bir materyalist için istenmeyen bir seçenek olarak tasvir eder. Zira bu teoride fiziksel hakikat ikiye bölünür: fiziğin incelediği dünya ve fiziğin inceleyemediği dünya. Bu durum teorisinin bir faydası olabilir, çünkü nedensel indeterminizmi sağladığı için benzer fiziksel şartla-

59 İlgili alanımıza giren Russellci monizm versiyonunun, materyalizmin temel tezi olan -maddenin fiziki yapısının ötesinde (bilinçle ilişkilendirilen) içsel bir tabiatının olmadığı- görüşünü tasdik ettiği not edilmelidir. Fakat bilimin maddenin içsel tabiatını, onun kendinde nasıl olduğunu bilemeyeceğini, çünkü fiziksel dünyanın en temel özelliklerinin fiziksel tanımlamalara tam olarak ifade edilemediğini ve ancak bu tanımlamalara uyum sağlayan içsel özellikler açısından açıklanması gerektiğini öne sürmektedir. Burada, maddenin en temel özelliklerinin bilinmemesi, onun maddi tabiatını reddetme anlamına gelmez. Russellci monizmin materyalist veya fizikselci versiyonu, son zamanlarda birçok çalışmada savunulmuştur. Bkz. Daniel Stoljar, “Two Conceptions of the Physical,” *Philosophy and Phenomenological Research* 62, no. 2 (2001): 253-281; Derk Pereboom, *Consciousness and the Prospects of Physicalism*, (New York: Oxford University Press, 2011), özellikle 5. ve 6. bölümleri; Derk Pereboom, “Consciousness, Physicalism, and Absolutely Intrinsic Properties,” *Consciousness in the Physical World: Perspectives on Russellian Monism* içinde, ed. Torin Alter ve Yujin Nagasawa (Oxford: Oxford University Press, 2015), 300-323; Barbara Gail Montero, “Russellian Physicalism,” *Consciousness in the Physical World* içinde, ed. Alter ve Nagasawa, 209-223.

60 Kripke, *Naming and Necessity*, 152-155.

rın aynı sonuçlar doğurması gerekmez. Bununla birlikte, Russellcı monizm tarafından önerilen bu ihtimali kabul etmek bir teist için daha da kolaydır.

Gerçekçilik karşıtlığı ve determinist görüşlerle ilgili sorun, Kripke'nin analizinde ele alınmayan ve varlık ile nedensellik üzerine ciddi metafiziksel spekülasyonlara açık meselelerle ilgilenmeleridir. O halde Kripke'nin metafizik analizi neyi ele almaktadır? Daha önce gördüğümüz gibi, Kripke nesnelerin belirli niteliklere veya yapısal bileşimlere sahip olduğunu ve bunların nesnelere katı bir şekilde tanımlamanın temeli olduğunu düşünmektedir. Burada tabiat kanunlarıyla aynı yöntemi izlememizi engelleyen üç temel nokta karşımıza çıkar. İlk iki husus sonlandırıcı olmasa da zombi tartışmasında Kripke metafiziğinin hatalı bir şekilde uygulandığına dair kanıt sunmaktadır.

İlk husus olarak, tabiat kanunlarının fiziksel gerçekliğin fenomenal yönüne içsel olarak eşdeğer olduğu ve bu sebeple Kripke analizine göre tanımlanamayacağı anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, bir nesnenin fenomenal yönü, duyularımıza nasıl görüldüğüdür ve bu yüzden radikal şüpheye açıktır. Belki de duyularımız bizi yanıltıyor ya da belki gerçeklik yanlış izlenimlere kapılmamıza sebep olacak şekilde çarpıtılıyor. Örneğin, Kripke, altının aslında sarı değil, mavi olduğunu keşfedebileceğimizi belirtir.⁶¹ Alternatif olarak, Ahmed'in ifadesine göre, kaplanlar aslında küçük, mavi ve bacakları olmayan varlıklar olabilir; elbette bu son derece düşük bir ihtimaldir, ancak böyle bir yanılsamanın apriori olarak var olmadığını söylemek imkansızdır. Bu yanılsamanın varlığını keşfedersek, büyük, sarımsı kahverengi ve dört ayaklı olduğu inancımızı düzeltiriz. Ancak, kaplanların hiç var olmadığını düşünmeyiz.⁶² Aynı gözlem diğer tüm nesnelere için de geçerlidir. Böylece Kripke, bir tabii türün tüm üyelerinin beklenen fenomenal özelliklerin hiçbirine sahip olmak zorunda olmadığını öne sürer. Mühim olan, bir nesnenin fenomenal yönünün onun tanımını belirleyici olmadığını vurgulamaktır.⁶³

Tabiat kanunları nesnelere üzerimizde bıraktığı izlenimlerle ilgili olduğundan, ancak nesnelere fenomenal yönünün bir parçası olarak sınıflandırılabilirler ve dolayısıyla tanımlarının bir parçası olamazlar. Benzer şekilde, bir nesneyi tanımlayan şey, onun sahip olduğu yetenek veya sınırlılıklar değil, fiziksel yapısıdır; örneğin, su örneğinde H₂O, ya da ışık örneğinde elektromanyetik radyasyon olduğu gibi. Ancak materyalist gibi belirli bir fiziksel nesnenin zorunlu olarak bu yeteneğe sahip olduğunu söylersek, bu durumda

61 Kripke, *Naming and Necessity*, 118.

62 Ahmed, *Saul Kripke*, 61.

63 Kripke'nin tabiat kanunlarına ilişkin görüşünde gerçekçilik karşıtı olduğunu iddia etmiyoruz; yalnızca onun mantıksal metafiziğinde gerçekçilik karşıtı bir konumun kesin bir dayanağının bulunmadığını belirtmek isteriz.

bu yeteneğin nesnenin tanımına dahil edilmesi gerekir. Kripke'nin verdiği örnekleri düşündüğümüzde, yeteneklerin nesnenin tanımlayıcı özelliği sayılmadığını görürüz. Örnekleri arasında (yukarıda açıklandığı gibi) atalığın zorunluluğu, özdeşliğin zorunluluğu, tabii türlerin zorunlu kimliği yer alır; bu örneklerin hiçbirinde nesnenin kimliğine bir yeteneğin dahil edildiğini görmeyiz.⁶⁴ Su örneğimizi hatırlarsak suyun oda sıcaklığında sıvılık, şeffaflık, hafif yapışkanlık, yüz derecede buharlaşma, donduğunda genişleme gibi özellikleri vardır, ama H₂O'dan oluşan bir maddede bu özelliklerin hiçbirini bulunmasa bile, bu maddenin su olmadığını söylemezdik. Bu, nesnenin kimliğinin değişmeksizin, sahip olduğu güçlerin ciddi manada değişebileceği anlamına gelir. Benzer şekilde, Kripke, Kraliçe II. Elizabeth'in ve Başkan Truman'ın kimliklerini örnek olarak kullanır; bu, kişilerin çok farklı yetkiler elde etmeleri durumunda bile farklı kişiler oldukları anlamına gelmezdi.⁶⁵

Elbette bir nesnenin sergilediği fiziksel güçler, onun ne olduğunu tanımlamamıza yardımcı olabilir; ancak kimliği, onu tanımlayabilme biçimimizden bağımsız olmalıdır. Bir nesnenin fiziksel yapısını öğrenme yollarımız, o nesnenin yapısının kendisinden farklıdır. Bu öğrenme meselesi esasen epistemolojiktir ve nesnenin metafizik kimliğiyle doğrudan ilgili değildir. Kripke'nin aposteriori zorunluluk iddialarının her zaman aposteriori önermenin doğruluğuna bağlı olduğunu belirtmeliyiz.

İkinci husus ise, bu gözlem üzerine kurularak Kripke'nin analizinde güçlerin veya kapasitelerin nasıl temsil edilebileceğini gösterir. Eğer fiziksel bir örnek verecek olursak, ışık (vakumda) saniyede 299,792,458 metre hızla hareket eder. Bu hız 'c' olarak adlandırılır ve ışığın mahiyetine dahil edilebilir. O halde c'yi bir tabiat kanunu olarak kabul edelim. Yani bu varlığın (tabiat kanunu) bir mahiyeti vardır (ve bu mahiyet aynı zamanda ışığın katı tanımın bir parçasıdır). Ancak, bu mahiyet ve tanımın kendisi, ışığın (vakumda) bu hızdan daha hızlı veya daha yavaş seyahat etmeyeceğini garanti eder mi? Görünüşe göre 'hayır' dememiz gerekecek. Buradaki doğruluk, fiziğe bağlıdır. Şimdi kimyevi yapıyla kıyaslayalım: Eğer suyu, ampirik araştırmalarımıza dayanarak H₂O olarak tanımlarsak, bu, suyun her zaman H₂O olması gerektiğini garanti eder mi? Cevabın, başlangıçta H₂O'nun kimyasal yapısını doğru belirlediğimiz sürece, "evet" olması gerekir. Çünkü eğer suyun H₂O olduğu doğruysa, bu zorunlu olarak doğrudur. Bu sebeple, bir nesnenin kapasitelerinde beliren bir sorun, temel özelliklerinde belirmiyor gibi görünmektedir.

64 Kripke, *Naming and Necessity*, 3, 41, 112-113, 116-126. Diğer sunduğu iki argüman maddesel kaynağının özelliği ve maddesel yapının özelliğidir (Kripke, *Naming and Necessity*, 114 dip. 56; 114 dip. 57, 126-127).

65 Kripke, *Naming and Necessity*, 110-113.

Eğer c'yi bir tabii kanun olarak tanımlayıp sonra ışık hızının aslında değişken veya başka olduğunu keşfedersek, örneğin, ışık hızına ilişkin yasanın 299,792,458 değil 299,792,457 metre/saniye olduğunu anlarsak, ne tür olası yaklaşımlar sergileyebiliriz? Yalnızca iki seçenek vardır. Birincisi, c'nin bir yasa olarak hiç var olmadığını söylemektir; çünkü tanım zorunlu veya özsel olarak kabul edilir ve (yukarıda belirttiğimiz gibi) bu durumda herhangi bir değişiklik bir çelişkiyle sonuçlanır. İkincisi, ışık hızının başlangıçtaki tahmininin hatalı olduğunu ve kanunun aslında yanlış anlaşıldığını ifade ederek düzeltmektir. Yani bir revizyon, özelliğin uygulanacağı varlıkla ilgili ilk iddiayı (kanunun varlığını reddetmeksizin) düzeltebileceğimiz anlamına gelir.

O halde, başlangıçtaki iddianın düzeltilip düzeltilmeyeceğini veya varlık iddiasının reddedilip reddedilmeyeceğini ne belirler? Tanım belirli kapasite özellikleri biçiminde sabitlendiğinde, varlığın (kanunun) mevcudiyetini inkâr etmeden onu düzeltmek mümkün değildir. Burada nesnenin kimliğini (ve varlığını) reddetmemizi gerektiren yalnızca iki sebep görünmektedir: Birincisi, zorunluluğun tanımsal olması gerekmesi sebebiyledir; dolayısıyla, bu zorunluluk geçerli değilse, tanım ve kimlik de geçerli olmaz. Hatta, nesne aslında var olmamıştır; çünkü nesne olarak tanımladığımız varlık aslında yoktur.⁶⁶ İkincisi ise, nesnenin kimliğinin betimleyici olmasıdır. Kripke bu durumu katı imleyicilere (*rigid designator*) değil, belirli tasvirlerle atfeder. Yani Kripke, bir nesnenin mahiyetini bir tasvir olarak kabul ettiğimizi ve bundan dolayı anlamın tasvirici bir teorisini benimsediğimizi söyleyecektir. Çünkü bu bir aposteriori zorunluluğu temsil etmez.⁶⁷ Katı imleyici ise tüm mümkün dünyalarda aynı nesneye atıfta bulunabilen bir terimdir ve bu sebeple, bir nesnenin mahiyetine dayalı bir özcü zorunluluğu temsil eder.⁶⁸ İkinci seçenek, tabiat kanunlarının bizzat kendileri bir katı imleyici ile ifade edilirse, bu kanunlar varlıkları reddedilmeksizin düzeltmeye tabi olabilir. Ancak, bu şekilde düzeltme yapabiliyorlarsa, bunun sebebi, katı imleyicilerin bu kanunları ilgili özelliklerden bağımsız olarak sabitlemesidir; yani bu özellikler kanunların mahiyetini temsil etmez ve bu durumda deterministin aradığı zorunluluk bulunmaz.

Buradaki iddiamız bir tabiat kanununun şu ya da bu şekilde tanımlanması gerektiği değil, aksine hangi seçimi yaparsak yapalım determinist için bazı sorunların ortaya çıktığıdır: Eğer tabiat kanununu nedensel yasalara ilişkin belirli özellikler anlamında tanımlarsak, buradaki zorunluluk tamamen tanımsaldır ve dünyada herhangi bir nedenselliğin ontolojisi

66 Bkz. Kripke, *Naming and Necessity*, 33.

67 Özellikle, Kripke, *Naming and Necessity*, 5-6, 24-34, 53-77, 134-135.

68 Kripke, *Naming and Necessity*, özellikle 3-15, 48-9, 55 vd.

veya varlığını temsil etmez. Tıpkı bir sandalyeyi “bir kişinin oturması veya uzanması için tasarlanmış, sırtta destek sağlayan bir mobilya ürünü” olarak tanımladığımızda, bu tanımın böyle bir nesnenin var olduğu anlamına gelmemesi gibi, aynı durum nesnelerin özellikleri için de geçerlidir. Sadece şu söylenebilir: Eğer böyle bir nesne varsa, *tanıma göre* bu şekilde var olacaktır; ancak bir nesne, sırf böyle tanımlandığı için onun bu şekilde var olduğunu söyleyemeyiz. Aksi takdirde belirli kanunların zorunlu olarak var olduğunu söylemiş oluruz, ki bunların aposteriori yollarla zorunlu olarak var olduklarını bilemeyiz.⁶⁹ Diğer seçenek, yasanın ayarlanabilir olduğunu söylemektir. Ancak yasanın ayarlanabilir olduğunu söylersek, zorunlu olarak geçerli olmaz ve dolayısıyla, yine, materyalist ve düalistin ihtiyaç duyduğu zorunlu determinizm ve sonuç çıkarsaması sağlanamaz.

Nihayet, üçüncü ve en temel hususa vardık. Belirlenimci (*determinist*) bir görüşte, tabiat kanunlarının tanımı, bu kanunun zorunlu olarak geçerli olmasına bağlıdır, yani istisnasız olması gerekir, ancak (yukarıda belirtildiği gibi) bir tabiat kanunun zorunlu olarak geçerli olduğunu aposteriori olarak bilmenin bir yolu yok gibi görünmektedir. Bunu su örneğiyle tekrar kıyaslayalım. Ampirik keşiflere dayanarak, suyun kimyasal yapısının H₂O olduğunu biliyoruz ve dolayısıyla bunun bir istisnası mümkün değildir; çünkü istisna, söz konusu nesnenin su olmadığı anlamına gelir. Zira, buradaki zorunluluk *tanımsaldır*. Ancak bu nesne (su) tamamen aposteriori tecrübeyle kanıtlanmıştır (H₂O) ve buna göre tanımlanır. Böylece su zorunlu olarak H₂O ile özdeşdir. Işığın hızı (c) gibi bir nesne (tabiat kanunu) ise, aynı şekilde ampirik olarak belirlenmiş ve tanımlanmıştır. Böylece ışık hızının c'ye eşit olması zorunludur; ancak burada ek bir modal statü (zorunluluk) vardır ki bu, ampirik yollarla belirlenemez.

Bunu şu şekilde daha net görebiliriz:

Kripke: *eğer* su = H₂O ise, zorunlu olarak su = H₂O'dur.

Belirlenimci ise: *eğer* ışık hızı = c ise, zorunlu olarak ışık hızı = c'dir; ve ışık hızının c olması zorunludur.

Bu iki durum birbirine benzememektedir, çünkü tabiat kanunlarıyla ilgili olarak bir tanımın, özelliklerin zorunlu veya istisnasız bir ilişki kurmasını garanti ettiği varsayılır. Kripke'nin analizi ise bu tür bir zorunluluğu destek-

69 Aslında, burada eleştirilen iddia sıkıntılı bir ontolojik argümana benzer; terimlerin yalnızca tanımı yoluyla fiziki dünyanın belirli olgularını var etmeye çalışır (bu konuya aşağıda döneceğiz). Campbell vd. tarafından yapılan bir çalışma da hususen meselenin bu ontolojik yönüne dikkat çekmektedir. Bkz. Douglas Campbell vd., “The Inconceivable Popularity of Conceivability Arguments,” *The Philosophical Quarterly* 67, no. 267 (2017): 223-240.

lemez; suyun belirli bir kimyasal bileşimle özdeşleştirilmesi, bu bileşimin istisnasız nasıl davranacağına dair bir zorunluluk sunmaz. Hatta belirlenimcinin önermesinin mukaddemesi, talisiyle uymaz çünkü ilk kısmı şartlıdır, son kısmı mutlaktır. Halbuki geçerli olan zorunluluk nesnenin (şartlı) *aposteriori* özdeşliğine ilişkindir.

Burada, belirlenimcinin, kendi iddiasını da yalnızca şartlı, ampirik kanıtlara dayandırdığı öne sürülebilir. Ancak, yukarıda gördüğümüz gibi, bu doğrusya bir nesnenin hiçbir zorunlu (istisnasız) nedensel özelliği (veya kapasite) ortaya çıkmamalıdır ve böylece hiçbir kapasite garanti edilmez. Özellik istisnasız olmayıp değişebiliyorsa da bu yalnızca nesneye zorunlu olmayan (ve mümkün dünyalar arasında uygulanamayan) bir tasviri tanımlama kazandırır.

Özetle buradaki husus, nedensel ilişkilere bir modal statü eklenmesinin *apriori* bir ekleme olduğudur: “tüm tabiat kanunları, tabiat kanunları olmaları için zorunlu olarak geçerli olmalıdır;” yani, ampirik kanıtlara dayalı olmayan bir eklemeyi teşkil eder. Kripke'nin metafiziği bunun için bir temel sunmaz; onun analizi, zorunlu bir şekilde *aposteriori* bilinenin kavranmasına olanak sağlar.⁷⁰ Dolayısıyla, tabiat kanunlarının zorunluluğunda ısrar etmek, Kripke'nin kullandığı vasıtayla bir modal statüyü atfetmek değil; aksine Kripkeci analizi bu varsayımın başlatan determinist, zorunlu nedensel ilişkileri reddedenlere karşı *petitio principii* şeklinde bir peşin cevap olur.⁷¹

2.2. Teistik İradecilik

Bu son kısımda, zombi sorusuna cevap veren başka bir metafizik türünü inceleyeceğiz. Yukarıdaki tartışmanın verdiği sonuç, belirlenimcilik, gerçekçilik karşıtlığı ve belirlenemezlik gibi nedensel ve ontolojik metafizikle ilgili farklı görüşlerin, konuyu çözmek için sıklıkla kullanılan Kripkeci analizden daha esas olduğudur.⁷² Dolayısıyla bu meselede en iyi yol, zombilerle ilgili Kripkeci analizi terk etmektir. Burada, bir teist için zombi meselesinin neden pek bir sorun gibi görünmediğini inceleyeceğiz. Teistik iradecilik, burada bir zombinin metafizik imkanını tasvir etme kabiliyeti sebebiyle tercih

70 Onun analizi, ayrıca şartlı apriori önermeyi savunur. Bkz. Kripke, *Naming and Necessity*, 14-15, 54-57. Ancak bu tamamen başka bir anlam taşıyor ve nedensel zorunluluğu ortadan kaldıran temsil ettiği şartlılık, zombi tartışmasında deterministe de bir fayda sağlamaz.

71 Klasik literatürde “müsâdere ale'l-matlûb” (talep edileni peşinen kabul etme) olarak bilinir (bkz. Mahmut Kaya, “Mugalata,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30. cilt (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 371. *Petitio principii* (başlangıçta varsaymak), bir argümanın mukaddimesinde, neticede ispat edilmek isteneni farz etme safatasını temsil eder.

72 Buradaki iddiamız, örneğin Brown'ın görüşüne aykırıdır. Brown, fizikselciliğin doğruluğunu “ampirik verilerin” ispatlayabileceğini savunmaktadır (“*Deprioritizing the A Priori Arguments*,” 68). Ancak mevzunun esasen metafizik bir nitelik taşıdığı düşünüldüğünde, ampirik bilginin fizikselciliği tam nasıl ispatlayabileceği hiç net değildir.

edilmiştir; ancak Kripke'nin mümkün dünyalar semantiğinde teolojik sebeplerin dışında başka illetlerin de kullanılabilmesi not edilmelidir.

Her şeye gücü yeten bir varlık, örneğin Tanrı, nesnelere ait farklı güçlerin olduğu bir dünya yaratabilirdi ve bu da zombi fikrine imkan verir. Hatta böyle bir bakış açısı, bir zombinin varlığını kabul edip yine materyalist olmayı mümkün kılar; zira her şeye gücü yeten bir varlık, bilinci açıklayan yetileri fiziksel nesnelere yükleyebilir. Dolayısıyla, fiziksel olmayan bir ruh kavramına gerek kalmaz. Ancak, bu olasılık yalnızca farklı bir fiziksel dünyanın yaratılmasıyla gerçekleşiyorsa, materyalist için fiziksel dünyada bir değişim olmaksızın maddi bir ruhun varlığı mümkün olmadığından ve düalist için de her türlü fiziksel değişiklik bilinci açıklayabileceğinden, bu durum ne fizikselciliği ne de düalizmi çürütmez. Yukarıda belirttiğimiz gibi, eğer tabiat kanunlarına bağlı bir antirealist yaklaşımı benimser veya Tanrı'nın belirlenmez tabiat kanunları yarattığını kabul edersek, bu itiraz cevaplanabilir.⁷³ Amacımızın bu şekilde ne materyalizmi ne de düalizmi çürütmek olmadığı unutulmamalıdır; zira yalnızca nedensel bir metafiziğin -Kripke'nin sunduğu mantıksal-kavramsal değil- bu sorunu çözebileceğini öne sürüyoruz.

Eğer Tanrı'nın yoktan yaratma yoluyla dünyanın Yaratıcısı olduğuna inanılıyorsa ve Tanrı her şeye kâdirse herhangi bir fiziksel kanun ya da zorunluluğa bağlı olmadığı için başka metafizik imkanlar ortaya çıkar. Bunun sebebi tüm fiziksel zorunlulukların tam olarak ne olacağını bizzat Tanrı'nın kendisinin belirlemesidir. Böylece teistik iradecilik ile Tanrı'nın hangi tabii yasaların var olduğunu ve bu yasaların ne zaman askıya alınabileceğini belirlediğini kastederiz. Burada Tanrı, dünyadaki hadiseleri hür bir iradeyle belirler ve dolayısıyla sebep zorunlu olarak neticeyi belirlemez. Kısacası bu görüşte belirleyici bizzat Tanrı'dır. Bu görüş nesnelere arasında doğrudan zorunlu bir ilişki olduğunu savunan determinizmden ayrılmalıdır. Böyle bir determinizmde, Tanrı yine sebep (veya illet) olarak kabul edilir ve dünya Tanrı'nın sebep verdiği ma'lûldür. Ancak illet-malul ilişkisi zorunludur ve dolayısıyla dünyanın varlığı ve tüm hadiseleri de zorunludur. Bu determinizm, örneğin, Müslüman filozoflar tarafından benimsendi.⁷⁴ Kelamcılar ise bu teoriye cevap olarak, illet-malul ilişkisinin zorunlu olmadığı fikrini savundular.

Dolayısıyla Tanrı, biyolojik sistemlerimizin bilinçli bir tecrübeyle sonuçlanmadığı mümkün bir dünya yaratabilir, çünkü o dünyada var olan tabiat kanunları bizim dünyamızdakilerle aynı değildir. Burada ortaya çıkan bir

73 Teistik iradecilik aslında bir tür antirealizm sayılabilir; çünkü dünyada Tanrı'nın takdiri dışında zorunlu yasa yoktur. Fakat bu yaklaşım teorik olarak başka görüşlerle de birleştirilebilir.

74 Örneğin, *İbn Sînâ, Kitabu's-Şifa: Metafizik I*, çev. Ekrem Demirli ve Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 6. Makale, özellikle 1. ve 2. Fasil.

soru, aynı mümkün dünyada hem zombiler hem de anti-zombiler olup olmayacağıdır. Zira teist, zombi tartışmasında varsayılan tabii determinizmi diğer mümkün dünyalara atıfta bulunarak oldukça kolay bir şekilde reddedebilirken, aynı mümkün dünya için aynısını yapmak daha zor görünür. Metafizik olarak pek bir problem yoktur; Tanrı aynı dünyada zombi ve anti-zombinin her ikisini de aynı anda yaratabilir. Ancak bu, Tanrı tarafından yaratılan tabiat kanunlarının evrensel olmayacağı anlamına gelir. Bu durumda ikisinin aynı anda var olması bir tür mucizeden başka bir şey değildir. Bununla birlikte, zombi tartışması göz önüne alındığında bu aslında bir sorun değildir, çünkü tartışma bir materyalist için fiziksel ve psikolojik durumlar arasında zorunlu ilişkiler olduğunu varsayar ve böylece bir mümkün dünyada doğru olan tüm mümkün dünyalar için de doğrudur. Teist için durum böyle değildir. Teist mümkün dünyalar arasında bir fark olabileceğini söyleyebildiği sürece, bu illî ilişkilere atfedilen tabii zorunluluk reddedilir. Dolayısıyla, aynı anda, insanların veya anti-zombilerin bulunduğu başka bir mümkün dünya olabilir.

Bu görüşü kabul etmek için vesileci (*occasionalist*) olmanın zorunlu olmadığına dikkat edilmelidir. Bir vesileci, mevcut her nesnenin doğrudan Tanrı tarafından anbean yaratıldığına inanır. Dolayısıyla, Tanrı'nın tüm hadiseleri çok farklı zamansal ve fiziksel düzenlemelerde belirlemesi mümkündür, çünkü herhangi fiziksel veya tabii bir kanun söz konusu değildir. Sırf Tanrı'nın "adeti" her şeyin belirleyicisidir.⁷⁵ Fakat bir teist bu tür tabiat kanunlarının varlığını kabul etse bile, Tanrı'nın mümkün bir dünyada farklı kanunlar yarattığına da inanması pek makuldür.⁷⁶ Bu durumda zombi oldukça mümkündür. Mümkün olmayan şey, Tanrı'nın bilinç tecrübesi kaynağı olmayan bir bilinç yaratmasıdır, çünkü bu bir apriori imkansızlıktır. Bilinç tecrübesinin, bilinç mahiyetinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, mümkün dünya semantiği aracılığıyla göstermek mümkündür. Fakat hangi fiziksel veya biyolojik yapının bilinçle sonuçlanmasının zorunlu olarak gerektiğini kanıtlayamayız, çünkü Tanrı çeşitli şekillerde bilinci gerçekleştirir.

Burada tekrar bir soru ortaya çıkabilir: Eğer bu nesnelere illî kapasiteleri bildiğimizden çok farklıysa, hala aynı nesnelere gerçekten düşünüyor muyuz? Yukarıda belirtilen delta lifi örneğini ele alalım. Tasavvur ettiğimiz nesnenin aslında delta lifi değil, başka bir nesne olduğu düşünülebilir, çün-

75 Bu görüşe dair kapsamlı tarihi bir çalışma için bkz. Majid Fakhry, *Islamic Occasionalism: And its Critique by Averroes and Aquinas* (London ve New York: Routledge, 2008).

76 Tanrı'nın tabiat kanunlarının yaratılışı "sünnetullah" olarak adlandırılabilir ve bazı düşünörlere göre bu tür kanunların varlığına inanmak Kur'an'da yazılanlarla daha uyumludur. Bkz. İlyas Çelebi, "Sünnetullah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38. cilt (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 159-160.

kü dünyamızın tabii yasalarına göre “normal” bir delta lifi olarak faaliyet göstermemektedir. Ancak bu düşünce yanlıcıdır. Mesele nesnelere nasıl tanımlandığına bağlıdır. Nesnelere nedensel rolleri ya da fiziksel yapısı ile mi tanımlanır? Eğer Kripke’nin su örneklerini takip edersek, bu nesnelere tanımlayan şeyin fiziksel ve kimyasal yapıları olduğunu görürüz.⁷⁷ Benzer şekilde, altını altın yapan şey onun atom numarasının 79 olmasıdır.⁷⁸ Dolayısıyla, aynı şey burada da geçerli olmalıdır. Ama fiziki roller aynı değildir, çünkü Tanrı tabii yasaları farklı olarak belirlemiştir. Bu durumda mahiyet açısından aynı nesnelere farklı fiziki neticelere sebep olabilir ve böylece bizim biyolojik sistemimizin tıpatıp aynısına sahip olan bir varlık bir bilince sahip olmayabilir. Ancak burada enteresan bir husus ortaya çıkar. Roller farklı olsa bile aynı nesnelere söz konusu olduğunda insanla aynı yapıya sahip bir varlık bilinçsiz olsa da yine de “insan” sayılacaktır. Ya da belki daha doğrusu “zombi insanı” olacaktır. Zira insanı insan yapan şey biyolojik yapısıdır. Ama Kripke için böyle bir ihtimal problem olmaz çünkü zaten onun metafiziğine göre nesnelere fiziki rollerini belirleyecek ilim, kendi metafiziği olamaz.

Son olarak zombilerin mümkün olduğunu söylemekle, teistin dünyadaki varlıklar ile ilgili olarak düalist olması gerekmediğini belirtmek elzemdir. Yani Tanrı hariç her varlık fiziki bir nesne olarak değerlendirilebilir. Bu aslında daha çok İslam kelam geleneğiyle uyumluydu. Bu, örneğin mütekelimlerin “latif cisim” (*el-cismu’l-latîf*) olarak adlandırdığı ruhun bile bir tür maddi veya fiziki cevher olduğunu iddia etme meylinde olan İslam geleneğiyle aslında daha çok uyumludur.⁷⁹ Bu görüşe göre, ruh insanın biyolojik yapısının bir parçası olmasa bile fiziki yapısının bir parçası olacaktır ve eğer zombi insanla tamamen aynı olursa, bu ruha da sahip olmalıdır. Yine de ruhu olan zombi bilinçli olmayacaktır, çünkü sahip oldukları ruhun Tanrı tarafından belirlenen farklı bir rolü vardır.

Sonuç

İlk etapta bu makale, zombiler hakkındaki tartışmaların fiziksel ve metafiziksel gerçeklik arasındaki anlayışa nasıl katkıda bulunduğunu göstermeye çalışmıştır. Makalede zombilerin imkanı veya imkansızlığını kanıtlamak için düalistler ve materyalistlerin ortaya koyduğu argümanları açıklayıp değerlendirdik. Şimdiye kadar tartışmadaki her iki taraf, metafizik zorunlulukları göstermenin bir yolu olarak büyük ölçüde Kripke’nin mümkün dünya semantiğine dayanmıştır. Düalistler, Kripke’nin mümkün dünya semantiğinin zom-

⁷⁷ Kripke, *Naming and Necessity*, 153-154.

⁷⁸ Kripke, *Naming and Necessity*, 116-119.

⁷⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Ruh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35. cilt (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 197-199.

binin imkanını ispatladığını göstermeye çalışırken, materyalistler ise belirli fiziksel kapasiteleri olan fiziki nesnelere ait zorunlu bir metafizik yön bulunduğunu ve düalistlerin sunduğu delillerin hatalı olduğunu savunurlar. Frankish'in analizini değerlendirdikten sonra Kripke'nin metafiziğinin zombi tartışmasına nasıl uygun olmadığını ayrıntılarıyla açıkladık. İlk olarak, kullanılan mevcut kavramların her iki tarafı da eşit derecede desteklediği görülüyor. Bu durumun sonucu bir çıkmazdır. Ancak daha önemli bir tespit, Kripkeci metafiziğin nihayetinde ne düalistlere ne de materyalistlere fayda sağlamadığıdır, çünkü zombi meselesi onun ötesindeki fikirlere bağlı görünmektedir. Kripke'nin kanıtlamayı amaçladığı metafizik zorunluluklar nedensel bağlantılar ve varlıktan ziyade mahiyetler ve özdeşlikle ilgilidir. Bunu örneklerle göstermeye çalıştık. Mesela, bir kişinin hüviyetini tanımlamak açısından, Kripke'nin mümkün dünya semantiğinin başarısız olduğunu tespit ettik. Çünkü mesele, ruhun varlığının kabulüne veya reddine bağlıdır ve yalnızca soy veya genetiğe dayanmaz. Dolayısıyla Kripke'nin metafiziği, zombilerin mümkün olup olmadığını anlamak için ihtiyaç duyulan türden metafizik olasılıklar konusunda büyük ölçüde sessiz kalmaktadır.

Tabiat kanunları burada fiziki yetiler için umumi bir ifade olarak kullanılmakta ve Kripke'nin düşüncesinde, zorunlu bir varlık olmaktan ziyade fenomenolojik tespitler olarak ele alınmaktadır. Daha genel olarak, zarurî nitelikler ihtiva etmeyen tasvirî tanımlar şeklinde görülmekte veya ontolojik bir zaruret olarak nedensel bağlantılar içermeyen katı imleyicilerle temsil edilebilmektedir. Bu itibarla, determinizm taraftarları bu kanunlara hatalı bir şekilde modal bir zorunluluk izafe ederek, Kripke'nin metafiziğinin desteklemediği bir konum atfetmektedir. Bu durum, Kripke'nin analizi zorunlu nedensel kanunları teyit maksadıyla kullanmanın isabetsiz olduğuna işaret etmektedir. Fiziksel kimlik, bilinç ve metafizik meselelerine dair suallerde, tabiat kanunları hakkında alternatif teoriler daha uygun bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda mesela gerçekçilik karşıtlığı, belirlenmezlik ve teistik iradeciliğin zombilerin imkanına izin verdiğini söyleyebiliriz. Zira, bu metafizik teorilerin tamamı, nedensel ilişkilerin fiziksel durumlar tarafından zorunlu kılınmadığını öne sürmektedir. Teistik iradeciliğe göre tabii bir zorunluluk yoktur çünkü nedensel ilişkiler Tanrı tarafından hür bir şekilde belirlenir. Son olarak, teistik iradecilik de dahil zombileri mümkün kılan teoriler ruh açısından materyalist olma imkanı vardır.

Kaynakça | References

- Alter, Torin ve Yujin Nagasawa, eds. *Consciousness in the Physical World: Perspectives on Russellian Monism*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Alter, Torin. "A Limited Defense of The Knowledge Argument." *Philosophical Studies* 90, no. 1 (1998): 35-56.
- Balaguer, Mark. "Why There Are No Good Arguments for any Interesting Version of Determinism." *Synthese* 168 (2009): 1-21.
- Bayne, Steven R. "Kripke's Cartesian Argument." *Philosophia* 18, no. 2-3 (1988): 265-270.
- Botterell, Andrew. "Conceiving What is Not There." *Journal of Consciousness Studies* 8, no. 8 (2001): 21-42.
- Brown, Richard. "Deprioritizing the A Priori Arguments Against Physicalism." *Journal of Consciousness Studies* 17, no. 3-4 (2010): 47-69.
- Campbell Douglas, Jack Copeland and Zhuo-Ran Deng. "The Inconceivable Popularity of Conceivability Arguments." *The Philosophical Quarterly* 67, no. 267 (2017): 223-240.
- Chalmers, David J. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Chalmers, David J. *The Character of Consciousness*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Chisholm, Roderick. "Human Freedom and the Self." Lindley Lecture delivered at the University of Kansas, 1964. Mükerrer basım, *Free Will* içinde ed. Gary Watson, 24-35. New York: Oxford University Press, 1982.
- Çelebi, İlyas. "Sünnetullah." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38. cilt, 159-160. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Dennet, Daniel C. *Consciousness Explained*. New York: Back Bay Books, 1991.
- Fakhry, Majid. *Islamic Occasionalism: And its Critique by Averroes and Aquinas*. London and New York: Routledge, 2008.
- Frankish, Keith. "The Anti-Zombie Argument." *Philosophical Quarterly* 57 (2007): 650-666.
- Giere, Ronald N. *Science Without Laws*. Chicago: University of Chicago Press, 1999.
- Geirsson, Heimir. "Conceivability and Coherence: A Skeptical View of Zombies." *Erkenntnis* 79, no. 1 (2014): 211-225.
- Hart, Wilbur Dyre. *Engines of the Soul*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Hill, Christopher S. "Imaginability, Conceivability, Possibility and the Mind-Body Problem." *Philosophical Studies* 87 (1997): 61-85.
- Hill, Christopher S. and Mclaughlin, Brian P. "Review of There are Fewer Things in Reality Than are Dreamt of in Chalmers's Philosophy." *Philosophy and Phenomenological Research* 59, no. 2 (1999): 445-454.

- İbn Sînâ, *Kitabu'ş-Şifa: Metafizik I.* çev. Ekrem Demirli ve Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Jackson, Frank. "A Note on Physicalism and Heat." *Australasian Journal of Philosophy* 58 (1980): 26-34.
- Jackson, Frank. "The Case for A Priori Physicalism." *Philosophy-Science-Scientific Philosophy: Main Lectures and Colloquia of GAP. 5, Fifth International Congress of the Society for Analytical Philosophy, Bielefeld, 22-26 September 2003*, ed. C. Nitzsch and A. Beckermann, 251-265. Paderborn: Mentis, 2005. Kripke, Saul. *Naming and Necessity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980.
- Jackson, Frank. "Epiphenomenal Qualia." *The Philosophical Quarterly* 32, no. 127 (1982): 127-136.
- Jackson, Frank. "What Mary Didn't Know." *The Journal of Philosophy* 83, no. 5 (1986): 291-295.
- Kaya, Mahmut. "Mugalata". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30. cilt, 371. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kirk, Robert. "Sentience and Behaviour." *Mind* 83, no. 329 (1974): 43-60.
- Kripke, Saul. *Reference and Existence: The John Locke Lectures*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Kung, Peter. "Imagining as a Guide to Possibility." *Philosophy and Phenomenological Research* 8 (2010): 620-633
- Kung, Peter. "You Really do Imagine It: Against Error Theories of Imagination." *Noûs* 50 (2016): 90-120.
- Locke, Don. "Zombies, Schizophrenics, and Purely Physical Objects", *Mind* 85, no. 337 (1976): 97-99.
- Look, Brandon C. "Simplicity of Substance in Leibniz, Wolff and Baumgarten." *Studia Leibnitiana* 45, no. 2 (2013): 191-208.
- Loptson, Peter. "Was Leibniz an Idealist?" *Philosophy* 74, no. 289 (1999): 361-385.
- Marton, Peter. "Zombies versus Materialists: The Battle for Conceivability." *Southwest Philosophy Review* 14, no. 1 (1998): 131-138.
- Montero, Barbara Gail. "Russellian Physicalism." *Consciousness in the Physical World: Perspectives on Russellian Monism* içinde, ed. Torin Alter and Yujin Nagasawa, 209-223. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Mumford, Stephen. *Laws in Nature*. London: Routledge, 2004.
- Nagel, Thomas. "What Is It Like to Be a Bat?" *Philosophical Review* 83 (1974): 435-450.
- Nagel, Thomas. "Conceiving the Impossible and the Mind-Body Problem." *Philosophy* 73, no. 285 (1998): 337-352.

- Onur, Ferhat. "Bilinç Neden Var: Teleo-İşlevsel Bir Analiz." *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2, no. 2 (2019): 213-230.
- Papineau, David. *Thinking about Consciousness*. Oxford: Clarendon Press, 2002.
- Pelczar, Michael. "Modal Arguments Against Materialism." *Noûs* (2019): 1-19.
- Pereboom, Derk. *Consciousness and the Prospects of Physicalism*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Pereboom, Derk. "Consciousness, Physicalism, and Absolutely Intrinsic Properties." *Consciousness in the Physical World: Perspectives on Russellian Monism* içinde, ed. Torin Alter ve Yujin Nagasawa, 300-323. Oxford: Oxford University Press, 2015).
- Searle, John. "Minds, Brains and Programs." *Behavioral and Brain Sciences* 3 (1980): 417-424.
- Smithies, Declan. "The Mental Lives of Zombies." *Philosophical Perspectives* 26 (2012): 343-372.
- Spinoza, Baruch. *Ethica: Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*. cev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalıcı, 2011.
- Stoljar, Daniel. "Physicalism and the Necessary a Posteriori." *The Journal of Philosophy* 97, no. 1 (2000): 33-54.
- Stoljar, Daniel. "Two Conceptions of the Physical", *Philosophy and Phenomenological Research* 62, no. 2, (2001): 253-281.
- Stoljar, Daniel. "The Conceivability Argument and Two Conceptions of the Physical." *Philosophical Perspectives*, 15. Cilt, içinde, ed. James E. Tomberlin, 393-413. Oxford: Blackwell, 2001.
- Turing, Alan M. "Computing Machinery and Intelligence." *Mind* 59, no. 236 (1950): 433-460.
- Webster, William R. "Human Zombies are Metaphysically Impossible." *Synthese* 151 (2006): 297-310.
- Wright, Crispin. "The Conceivability of Naturalism." *Conceivability and Possibility* içinde, ed. Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, 401-439. Oxford: Clarendon Press, 2002.
- Yablo, Stephen. "Concepts and Consciousness." *Philosophy and Phenomenological Research* 59, no. 2 (1999): 455-463.
- Yablo, Stephen. "Is Conceivability a Guide to Possibility?" *Philosophy and Phenomenological Research* 53, no. 1 (1993): 1-42.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ruh." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35. cilt, 197-199. Ankara: TDV Yayınları, 2018.